

UDK 929Alagović, A.
929Haulik, J.
27-722.5:37(497.6)“18”

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 11. prosinca 2017.

Prihvaćeno za objavljivanje: 23. veljače 2018.

ZAGREBAČKI BISKUPI KAO MECENE BOSANSKIH KLERIKA

Rudolf BARIŠIĆ, Zagreb

U posljednjim desetljećima djelovanja zaklade, koju je 1785. godine osnovao Josip II. radi školovanja i izdržavanja bosanskih klerika, dvojica zagrebačkih biskupa, Aleksandar Alagović i Juraj Haulik, iz vlastitih su sredstava plaćali stipendije kojima je podupirano školovanje nekolicine bosanskih franjevaca. U radu se rekonstruira kako je u vrijeme Alagovićeve upravljanja zagrebačkom biskupijom ta praksa otpočela, navode se kratki biografski podatci o tako stipendiranim klericima, a cjelokupan se istraživački problem smješta u širi kontekst postojanja spomenute zaklade, čime se otvara prostor za buduća istraživanja.

KLJUČNE RIJEČI: *Aleksandar Alagović, Juraj Haulik, Bosna Srebrena, školovanje klerika, Zagrebačka biskupija.*

Uvod

Zaokret Bosne Srebrene prema Habsburškoj Monarhiji – kao žuđenoj osloboditeljici od osmanlijske vlasti primjetan još od kraja Bečkog rata, kojim se vanjska politika Habsburške Monarhije nametnula kao glavni osmanlijski takmac u Jugoistočnoj Europi – krajem 18. stoljeća napokon je dobio i konkretno ostvarenje. Kao protuuslugu za pomoć oko izviđanja osmanlijskih vojnih efektivna i infrastrukture u Bosni, Josip II. je na zahtjev apostolskog vikara Augustina Botoša Okića ovlastio Kraljevsko ugarsko namjesničko vijeće (dalje: KUNV) za osnivanje zaklade čijim će se sredstvima ubuduće financirati školovanje svećeničkih kandidata iz Bosne. Izvorna nakana bila je odgojna i obrazovna formacija klera koji bi bio neovisan o Bosni Srebrenoj te koji bi, u svjetlu očekivanog pripajanja Bosne Habsburškoj Monarhiji nakon planiranog ratnog sukoba, postao okosnicom uvođenja redovite dijecezanske strukture oslonjene na domaći kadar. Neuspjeh u Dubičkom ratu te je planove odgodio za puno stoljeće, ali je zaklada nastavila djelovati u modificiranom obliku. Premda je prvotno bila zamišljena kao sredstvo istiskivanja Franjevačke provincije Bosne Srebrene, sada je školovanjem njezinih klerika trebala postati jamcem njihove

vjernosti habsburškoj politici i njezinim ciljevima. U razdoblju koje je potrajao otprilike do sredine drugog desetljeća 19. stoljeća, nakon serije izazova materijalne, organizacijske i mentalitetske prirode, cjelokupan je proces napokon bio završen i sredstvima zaklade je, u duljem ili kraćem trajanju, financirano školovanje više od 250 mladića iz Bosne.¹

Od samog početka cjelokupnog procesa zamjetna je važna uloga Zagreba kao središta koje se po mnogočemu pokazivalo kao lokacija idealna za smještaj bosanskih klerika. U crkvenom pogledu predstavljao je središte dviju značajnih institucija: Zagrebačke biskupije i Franjevačke provincije sv. Ladislava. Od klerika se očekivalo da polaze gimnaziju te studije filozofije i teologije, a Zagreb je i što se toga tiče pružao sve mogućnosti. Geografski smještaj u relativnoj blizini osmanlijske Bosne omogućavao je i posredničku ulogu u komunikaciji. Napokon, premda je postojala dijalektalna opreka, klerici koji su mahom imali vrlo slabo predznanje latinskog jezika, kao još uvijek glavnog medija obrazovanja, u Zagrebu su ipak mogli naći povoljno jezično okruženje u kojemu su se lakše suočavali s brojnim poteškoćama. KUNV je prvu grupu klerika zapravo želio odmah rasporediti po tada još uvijek aktivnim generalnim sjemeništima koja je osnovao Josip II., ali je zbog jezične barijere procijenjeno da će se s takvim korakom morati neko vrijeme pričekati, pa je kao najbezbolnije rješenje izabran smještaj u Zagrebu. Na taj bi se način možda moglo govoriti i o tome da je Zagreb slučajno postao središtem procesa stipendiranja u njegovim prvim desetljećima, ali je toj ulozi – kako je već naglašeno – u svakom pogledu odgovarao. Ipak, kao figura od presudne važnosti nametnula se ličnost tadašnjega zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca.

Vrhovčeva je uloga jednom od ključnih u ukupnoj povijesti djelovanja zaklade jer je upravo on vrlo rano prepoznao uzroke problema i poteškoća koji su se pojavili nakon dolaska prve grupe klerika, te se neumorno i dosljedno zalagao za njihovo prepoznavanje i rješavanje. Premda se KUNV dugo zalagao za konzervativniji pristup prema kojem je obrazovanje bosanskih klerika valjalo ukalupiti prema obrascu važećem na ugarsko-hrvatskom prostoru, Vrhovčev stav da bi se trebalo prilagoditi potrebama katolicizma u Bosni i realnom stanju crkvenih prilika na tome području, u konačnici je odnio prevagu.² Njegov neuobičajeno dugotrajan biskupski mandat tomu je dodatno pripomogao jer je u određenom trenutku postao jednom od rijetkih osoba koja je u procesu sudjelovala od samog početka, što je davalo težinu njegovoj argumentaciji, a također ga je učinilo i važnim posrednikom u komunikaciji.³ Pritom se mora naglasiti kako je uloga (ne samo zagrebačkih!) biskupa

¹ O okolnostima osnivanja zaklade i ulozi Augustina Botoša Okića u tome više u: Rudolf BARIŠIĆ, »Početak školovanja bosanskih klerika na učilištima u Habsburškoj Monarhiji«, *Zbornik o Mati Zoričiću: Zbornik radova sa znanstvenog skupa* (ur. Pavao KNEZOVIĆ – Marko JERKOVIĆ), Zagreb, 2012., str. 179–201. Opći pregled djelovanja zaklade, broja klerika, franjevačkih provincija i samostana uključenih u proces nalazi se u: Rudolf BARIŠIĆ, *Školovanje klerika Bosne Srebrene na učilištima u Habsburškoj Monarhiji 1785. – 1843.*, doktorska disertacija obranjena na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2014.

² Vrhovčeva uloga detaljno je analizirana u: Rudolf BARIŠIĆ, »Intervencije Maksimilijana Vrhovca u proces stipendiranja klerika Bosne Srebrene«, rad prihvaćen za objavljivanje u *Croatia christiana periodica*.

³ To je posebno bilo vidljivo u dojmu koji je zauzimala bosanska strana. Osobito se Augustin Miletić, koji je u razdoblju 1813. – 1831. obnašao službu apostolskog vikara u Bosni, često obraćao na Vrhovca tražeći njegovu preporuku ili posredovanje u brojnim prilikama. Miletićeva pisma su objavljena u: Rudolf BARIŠIĆ, »Pisma Augustina Miletića u Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu«, *Kroatologija – časopis za hrvatsku kulturu*, god. 7, br. 1, Zagreb, 2016., str. 45–73.

postala upravo posredničkom. Veći dio 19. stoljeća proces je tekao na način da je KUNV na osnovi izvješća dobivenih od gvardijana franjevačkih samostana u kojima su bili smješteni bosanski klerici, sastavljao raspored za sljedeću školsku (akademsku) godinu. S njime bi bili upoznati i biskupi lokalnih dijeceza, čija je uloga bila važna s obzirom na sljedeća dva vida. S jedne strane, oni su obavljali đakonska i svećenička ređenja onih klerika koji bi na to stekli pravo i ispunjavali uvjete. S druge strane upravo su biskupi često imali dužnost i ovlasti da ukore ili na drugi način kazne klerike problematičnog ponašanja ili da posreduju između njih i gvardijana.

Aleksandar Alagović je, dakle, naslijedivši Vrhovca na položaju zagrebačkog biskupa, naslijedio i izgrađenu mrežu odnosa između KUNV-a, franjevačkih provincija djelatnih na prostoru njegove dijecezanske jurisdikcije⁴ uključenih u proces stipendiranja te napokon crkvenih struktura u samoj Bosni: Bosne Srebrene i Apostolskog vikarijata. Dok je Vrhovac i sam aktivno sudjelovao u izgradnji čitava sustava, Alagovićeva je uloga od početka bila usmjerena tomu da bude posredničkog karaktera. Izvori koji se čuvaju u arhivu Zagrebačke nadbiskupije pokazuju da je ipak on sam imao aktivniju ulogu, preuzevši na sebe izdržavanje nekoliko bosanskih klerika, omogućavajući na taj način povećavanje ukupnog broja. Stoga se nameću različita istraživačka pitanja: Je li Alagović i prije preuzimanja službe zagrebačkog biskupa bio upoznat s tim procesom i u kojoj je mjeri u njemu sudjelovao? Kakav je bio kontekst njegove odluke da stipendira bosanske klerike? O kojim je klericima bila riječ i kakve je to posljedice imalo za njih? Javljaju li se kao privatni financijeri bosanskih klerika i druge institucije ili pojedinci? Je li i kako spomenutu praksu nastavio i njegov nasljednik Juraj Haulik?

1. Prvi dodiri biskupa Alagovića s procesom stipendiranja

Vrhovčeva je uloga bila presudnom za poboljšavanje i pospješivanje procesa stipendiranja bosanskih klerika, kao i za uspješnu tranziciju njezine namjene od sredstva za pripremu uvođenja redovite dijecezanske strukture prema ulozi jamca lojalnosti Bosne Srebrene. Premda je i sam u duhu svoga vremena gajio predrasude prema stanovništvu Bosne kao onomu koje se nalazi na nižem stupnju društvenog i kulturnog razvoja, Vrhovac je, za razliku od primjerice gvardijanâ zagrebačkoga franjevačkog samostana, pokazivao visok stupanj tolerancije prema klericima i u brojnim sporovima u čijem je rješavanju posredovao redovito ih je uzimao u zaštitu pred traženjima da ih se izbací. Kako se kao jednom od prijepornih točaka često pokazivalo pitanje materijalne situacije, zagrebački se biskup uporno zalagao za njezino poboljšavanje. Pa ipak, sam nikada nije preuzeo izdržavanje nekog od klerika na svoj trošak. Uzroke vjerojatno treba potražiti u spomenutome konzervativnom pristupu, koji je KUNV čvrsto provodio u prvim desetljećima funkcioniranja zaklade, dakle, u doba kada je Vrhovac bio biskupom. Kao indikativan primjer može poslužiti slučaj Andrije Sunarića.

⁴ Osim već spomenute Provincije sv. Ladislava, dijelovima teritorija na području jurisdikcije zagrebačkih biskupa prostirale su se i Franjevačka provincija sv. Ivana Kapistrana i Hrvatsko-kranjska provincija sv. Križa, o čijem će zanimljivom položaju biti riječi kasnije u tekstu.

Taj je klerik, pripadnik Bosne Srebrene, početkom ljeta 1790. godine došao u Zagreb, odakle je privremeno poslan u franjevački samostan u Ivanić, gdje je trebao pričekati rješavanje pitanja primanja na stipendiju. Vrhovac se u svezi s tim 14. srpnja iste godine obratio na KUNV, koji je u svome odgovoru, poslanom idući mjesec, zatražio informacije o ukupnom broju bosanskih klerika koji su se u tom trenutku školovali u Monarhiji.⁵ Nakon što su mu proslijeđeni traženi podatci, KUNV je na svojoj sjednici 28. rujna 1790. godine. Sunariću odbio odobriti primanje stipendije.⁶ Vrhovac je na to izrazio spremnost primiti ga u biskupijsko sjemenište i o tome je pisao ivaničkom gvardijanu, no kao smetnja ostvarivanju te ideje iskrsnulo to što Sunarić nije imao završena humaniora. Kako je gvardijan nahvalio Sunarića kao marljivog i dobrog vladanja, Vrhovac je odlučio da on ipak dođe u Zagreb, gdje bi pohađao školu i izrazio nadu da će mu se nekako ostvariti mogućnost ulaska u krug stipendista.⁷ Međutim, kako se njegovo ime kasnije ne spominje u izvorima vezanim uz djelovanje zaklade Josipa II., taj se plan očigledno nije ostvario. Pitanje Sunarićeva predznanja samo je jedan dio objašnjenja. Drugi se vjerojatno krije u njegovoj pripadnosti franjevcima. U to su vrijeme u Zagrebu boravila trojica franjevačkih klerika, ali su oni bili primljeni nešto ranije.⁸ U trenutku kada je još uvijek snažnom bila intencija stvaranja svjetovnog svećenstva, KUNV vjerojatno nije želio primanjem još jednog franjevca produbljivati presedan. Osim toga, nije isključeno kako je sam Sunarić bio sumnjiv i zbog nejasnih okolnosti u kojima je, u trenutku kada su već trajale borbe u sklopu Dubičkog rata, uspio doputovati iz Fojnice u Zagreb. Napokon, na ruku mu sigurno nije išla činjenica da je zima 1789./1790. bila obilježena burnim disciplinskim sukobima između bosanskih klerika i zagrebačkih franjevaca, pri čemu su kao glavni krivci bili apostrofirani upravo franjevci Dobretić i Kulašević. Kakav god bio uzrok zbog kojeg Sunarić nije uspio ostati u Monarhiji, neosporna je činjenica da se za njega najviše zalagao upravo biskup Vrhovac. Zasad nije moguće utvrditi je li pokušao financijski pomoći ijednom drugom kleriku.

Kada je zaklada nakon okončanja Dubičkog rata postupno prenamijenjena za izobrazbu franjevačkih klerika, fokus Bosne Srebrene ponajviše se usmjerio tomu da što veći broj svojih klerika opremi stipendijama. Jedan od ključnih ciljeva Vrhovčevih intervencija predstavljalo je skraćivanje ukupnog trajanja boravka klerika u Monarhiji, što je i postignuto. Time je ubrzan njihov protok i povećan broj završenih studenata, ali i dalje u mjeri nedovoljnoj da zadovolji potrebe Bosne Srebrene. Naime, postavljanjem godišnje stipendije na okvirni iznos od 150 forinti po glavi, maksimalan broj klerika mogao je iznositi 32.⁹ Svako povećavanje tog broja moglo je biti izvedivo jedino smanjivanjem godišnje stipendije, čiji je iznos ionako često bio ocjenjivan kao nedostatan.¹⁰

⁵ Usp. Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu [dalje: NAZ], Spisi nadbiskupskog duhovnog stola (Officium dioecesanum) [dalje: NDS (OD)], 839/1790. Int.

⁶ Usp. NAZ NDS (OD) 948/1790. Int.

⁷ Usp. NAZ NDS (OD) 989/1790. gdje se nalazi obimna prepiska na liniji Ivanić-Zagreb.

⁸ Riječ je o Paškalu Kopicu st., Franji Dobretiću i Blažu Kulaševiću. Potonja su dvojica bili povratnici iz Italije. Kontekst njihova primanja objašnjen je u: R. BARIŠIĆ, »Intervencije Maksimilijana Vrhovca«.

⁹ U trenutku kada je Alagović postao zagrebačkim biskupom ta je brojka iznosila upravo 32. Usp. NAZ NDS (OD) 1889/1830. Int. gdje se nalazi tablica rasporeda (*Tabella Translocatoria*) za šk. god. 1830./31.

¹⁰ U svom prijedlogu koji je 1808. iznio caru i kralju Franji I. i sam Vrhovac se zalagao za povećavanje tog iznosa. Usp. prijepis izvornog teksta u: Tomo MATIĆ, »Prijedlog biskupa Vrhovca o reformi školovanja

Aleksandar Alagović je i prije nego što je naslijedio Vrhovca bio upoznat s problematikom djelovanja zaklade Josipa II. Njegov je uspon u sklopu crkvene hijerarhije započeo 1809. godine kada je bio imenovan ostrogonskim kanonikom i ravnateljem peštanskog generalnog sjemeništa.¹¹ Bosanski klerici u to vrijeme nisu boravili u Pešti, kao ni u sjemeništima općenito, ali je već po naravi svoje službe Alagović zasigurno bio u određenoj mjeri upućen u njihov slučaj. Potvrde toga vidljive su i u konceptu pisma, koje je 28. srpnja 1815. godine tadašnji apostolski vikar u Bosni Augustin Miletić poslao na ugarskog palatina i KUNV, ne štedeći pritom pohvale na njegov račun.¹² Kako proizlazi iz sadržaja, Alagović se uvijek zauzimao za bosanske klerike i podržavao ideje o skraćivanju njihova boravka u Monarhiji, pri čemu se kao način izrijekom navodi oslobođanje od pohađanja nastave iz nekih predmeta.¹³ Od 1822. godine stanovao je u Zagrebu, no taj dio njegova života nije previše poznat, tako da nije moguće utvrditi ni u kojoj se mjeri i na koje načine interesirao za problematiku školovanja. Nakon što su vijesti o njegovoj konsekraciji za zagrebačkog biskupa stigle u Bosnu, Miletić mu je 10. srpnja 1830. godine poslao opširnu i kičenu čestitku u kojoj se, između ostalog, opet dotakao svojih klerika.¹⁴ U tekstu se ne nalaze nikakvi detalji niti ikakve konkretne molbe, nego više-manje prigodničarske fraze o zaštiti i pomaganju poslušnih klerika i opominjanju i kažnjavanju nediscipliniranih.

Prethodna istraživanja previše su doslovno shvaćala navode iz brojnih molbi koje je Bosna Srebrena upućivala na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće prema Habsburškoj Monarhiji, a u kojima se često navodila nemogućnost slanja klerika na školovanje nekamo u Italiju, što je bilo ranijom praksom. Neosporno je došlo do određenih poteškoća, ali postoji dovoljno izvora koji sugeriraju kako se broj klerika na školovanju u Italiji vjerojatno smanjio, ali da su oni ondje bili stalno prisutni, neovisno o brojnim političkim zapletima, pa i borbama ondje vođenima.¹⁵ Jednako tako, *cum grano salis*, potrebno je uzeti i brojeve

bosanskih franjevaca« Zagreb, 1931., str. 3–8, odnosno hrvatski prijevod: Srećko Matko DŽAJA, *Katolici u Bosni i zapadnoj Hercegovini na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće – Doba fra Grge Ilijića Varešanina (1783. – 1813.)*, Zagreb, 1971., str. 144–147.

¹¹ Usp. Juraj KOLARIĆ, »Biskup Aleksandar Alagović«, u: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi* (ur. Franko MIROŠEVIĆ), Zagreb, 1995., str. 448.

¹² Prijepis se nalazi u Josip MATASOVIĆ (prir.), *Fojnička regesta*, Sremski Karlovci, 1927., str. 245–248. Kako je i sam priređivač naglasio, riječ je o konceptu pisma pa ne trebaju čuditi brojne pogreške kojima latinski tekst obiluje. Jedna od njih je i tituliranje Alagovića bosanskim biskupom (»Alexandro Alagovich, Episcopo Bosenensi«) što on nije bio, nego je kao naslovni risanski biskup nosio titulu »Episcopus Rosonensis«. Nije moguće utvrditi porijeklo te pogreške.

¹³ »Hoc itaque vera, atque genuina erroris (!) istius causa fuit, in quem errorem unusquisque nostrum facilissime (!) impingere potuisset, et forsitan impegerunt plures, quinimo, ut modo animadverti, ego quoque impegi dum anno proxime elapso, Eundem Praetitulatum D[omi]num Referendarium (tj. Alagovića, op. R.B.) enixe rogavi ut dignaretur Excelso C. R. L[ocum]tenen[t]a]ll[um] Il. Consilio, extremam in hac Missione Sacrorum operariorum penuriam exponere, simulque vehementer instare, quatenus praedicti Juvenes Alumni nostri, quo citius Gregi huic, idoneo Pastore destituto, suppetios (!) ferre possent ab orientalium Linguarum Studio, si Excelso C. R. Consilio Hungarico expedire videretur, Benigne, dispensarentur«, J. MATASOVIĆ, *Fojnička regesta*, str. 246. Pod orijentalnim jezicima Miletić je vjerojatno ciljao na hebrejski, budući da se kasnije zalagao da neki klerici tijekom boravka u Monarhiji nauče turski, arapski i(li) perzijski jezik. Uskličnicima su označene pogreške u latinskom tekstu.

¹⁴ Prijepis se nalazi u: R. BARIŠIĆ, »Pisma Augustina Miletića«, str. 70–73. Alagović je za biskupa imenovan 29. listopada 1829. Instaliran je 27. veljače 1830., a posvećen u Kaloči 30. svibnja 1830. Usp. J. KOLARIĆ, »Biskup Aleksandar Alagović«, str. 451.

¹⁵ Pitanje odnosa francuske politike i bosanskih franjevaca daleko je od toga da bude do kraja riješenim historografskim problemom. Ograničavajući se ovdje samo na pitanje odnosa prema klericima, zanimljivo je na

koje je isticala bosanska strana. Najčešće se govori o broju od 12 klerika, koje su primale franjevačke provincije u Italiji. Zasad nema potvrda da je ona bila čvrsto fiksiranom, ali nema razloga ne vjerovati da se kretala negdje u tim okvirima. U svakom slučaju, nakon Napoleonova poraza 1814. i konačnog pada 1815. godine, ako je ikada i bila zatvorenom, mogućnost slanja klerika na školovanje i u Italiju ponovno se otvorila i odvijala se bez ikakvih ometanja. No, brojka primljenih klerika, kolikom god da je bila, i dalje je procjenjivana nedostatnom, a uprava Bosne Srebrene vjerovala je da potrebno povećanje može ishoditi u Monarhiji.

Još na samim počecima cjelokupnog procesa, prije negoli je Josipu II. sa svojim planovima pristupio Botoš Okić, vladaru se obratila Bosna Srebrna nastojeći dobiti poseban kolegij u kojem bi se školovali njezini klerici.¹⁶ Ta ideja tada nije ostvarena, ali ju je provincija (nasuprot apostolskim vikarima!) zadržala kao svojevrsan konačni cilj u čije će pokušaje ostvarenja ponovno krenuti upravo u tom razdoblju. Takve težnje spominje i hrvatski ban Franjo Vlašić u svojoj predavci KUNV-u u studenome 1832. godine¹⁷ Bana je s tim idejama upoznao potpukovnik Ivan Benko, koji je 1832. godine boravio u Bosni i ondje se sreo s provincijalom Mijom Dujićem, koji mu ih je i iznio. Po povratku u Hrvatsku Benko je o toj temi, osim s Vlašićem, razgovarao i s Alagovićem pa su spomenuta dvojica poduzela neke korake u tom pravcu. S obzirom na to da su klerici u jednom takvom kolegiju trebali polaziti i filozofiju i teologiju, Dujić je smatrao da bi on trebao biti smješten u nekom mjestu gdje su se nalazile javne škole čime bi se prekinula u međuvremenu razvijena praksa privatnog pohađanja nastave unutar pojedinih samostana. Kao najprikladnije mjesto za takav kolegij predlagao je Zagreb. Prije nego li KUNV-u, Vlašić je te prijedloge 30. listopada 1832. godine iznio Dvorskom ratnom vijeću, no ideja je, iako ocijenjena dobrom, odbijena zbog nedostatka materijalnih sredstava za izgradnju novog kolegija ili kupnju jednog od već postojećih samostana. Vlašić je o tome obavijestio Benka 7. studenoga 1832. godine. Kako je Zagrebačka biskupija bila vlasnik zgrade bivšeg

koji način Tomo Matić (v. bilj. 10), koji je napravio prijepis Vrhovčeve promemorije Franji I. iz 1808., tumači uzroke njezina nastanka. On je, naime, dovodi u kontekst nadmetanja između francuske i habsburške politike za naklonost Bosne Srebrene u čemu su, prema njegovu tumačenju, u tom trenutku u prednosti bili Francuzi. Detaljnom analizom i smještanjem promemorije u kontekst djelovanja zaklade, takvo Matićevo tumačenje njezina nastanka postaje neodrživim. Što se tiče bosanskih klerika u Italiji, njihovu nazočnost ondje i nakon 1797. potvrđuju nekrolozi koji bilježe nekoliko slučajeva smrti. Tako je Stjepan Tometinović st. umro 13. kolovoza 1805. u Padovi. U Italiji je, u Parmi, umro i Nikola Amidžić, ali zabilježena su dva relativno udaljena datuma smrti. Nekrolozi samostana u Fojnici i Kreševu navode 14. svibnja 1806., dok onaj u Kraljevoj Sutjesci ima upisan 20. kolovoza 1809. Osim toga, zabilježeni su i premještaji iz Monarhije u Italiju. Na primjer, 1802. su onamo iz Zagreba, u dva odvojena maha, poslani Grgo Juričević i Ivan Skočibušić ml. Usp. Arhiv Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu (dalje: AHFPZ), *Acta studentium ex Bosnia 1784. – 1841.* (= A-VIII-3a), 1802. – 20. IV. (b) i 1802. – 19. X. Nadalje, još 1811., dakle na vrhuncu francuske moći i dominacije nad talijanskim prostorom, ondje su na školovanju boravili bosanski klerici Ivan Golub i Pavao Putličević za koje su postojali planovi prelaska u Zagreb koji se, međutim, nisu ostvarili. Usp. AHFPZ A-VIII-3a, 1811. – 8. I.

¹⁶ Usp. R. BARIŠIĆ, »Početak školovanja«, str. 186.

¹⁷ Spomenuta predavka nije sačuvana nego samo njezin regist na osnovi čijeg sadržaja se može zaključiti da se Vlašić, iznoseći mišljenje bosanskih franjevaca prema kojem su oni preferirali obrazovanje svog pomlatka u Ugarskoj u odnosu na Italiju, založio da ih se smjesti u zgradi bivšeg isusovačkog samostana u Požegi. Zbog troškova oko potrebne adaptacije, Vijeće tu molbu nije prihvatilo, ali ju je ostavilo otvorenom ukoliko bi se nastavio porast klerika u ugarskim samostanima. Usp. NAZ, Katalozi br. 115b, god. 1832. – 1835. str. 35: *Protocollum: Exhibitorum de anno 1832.*

isusovačkog samostana u Požegi, Alagović je Vlašiću izrazio spremnost da je prepusti za spomenutu namjenu, ali, kako je rečeno, ta ideja nije naišla na odobravanje Namjesničkog vijeća.¹⁸

2. Dolazak klerika u Klanjec

Povećanje broja stipendiranih klerika iznad uobičajena 32 dogodilo se u isto vrijeme kada je ponovno intenzivirano nastojanje za dobivanjem zasebnog kolegija. Podroban opis okolnosti u kojima je do toga došlo nalazi se u dopisu gvardijana klanječkog samostana Gelazija Rubida upućenom Alagoviću 25. kolovoza 1833. godine.¹⁹ U studenome 1832. godine Rubido se nekim poslom nalazio u zagrebačkom samostanu, gdje se slučajno susreo s bosanskim franjevcem Filipom Pašalićem, koji je ondje bio u misiji nalaženja smještaja za svoju subraču.²⁰ Odbijen sa više različitih strana – nije navedeno kojih – Pašalić je uporno molio Rubida da primi četvoricu klerika u Klanjec. On je naposljetku popustio te je njihov dolazak dogovoren za siječanj 1833. godine, kada su onamo krenuli Anđeo Skočibušić, Ivan Krilić, Filip Čenan i Ljudevit Filipović.

Njihovim dolaskom nastali su mnogobrojni problemi. Spomenuta je četvorka u Klanjec stigla bez ikakve stipendije pa je njihovo cjelokupno uzdržavanje palo na trošak samog samostana, koji se u to vrijeme nalazio u priličnoj materijalnoj oskudici.²¹ Kao vrhunac svega, Rubido, premda se obraćao i vlastitom provincijalu i gvardijanu drugih samostana, nije uspio naći prikladnog franjevca koji bi im držao nastavu iz filozofije te su tijekom svog boravka ondje prošli samo gradivo iz logike i metafizike. Konačno je problem riješio na način da je klerike, vjerojatno u kolovozu, jednostavno uputio da se preko Zagreba vrate u Bosnu. Došavši u Zagreb, oni su se samoinicijativno obratili Alagoviću, koji im je odlučio izaći ususret i uputiti ih u Požegu, s tim da ih je prvo vratio u Klanjec da ondje borave dok se ne postigne dogovor s požeškim gvardijanom.²² Rubido je svoje pismo zaključio konstatacijom da bi za klerike najbolje bilo da ih se premjesti nekamo drugamo, ali

¹⁸ Usp. NAZ Prezidijalni spisi biskupa Aleksandra Alagovića (dalje: Pr. Ala. A.) 455/1833., gdje se između ostalog čuvaju pismo Ivana Benka upućeno Dujiću 27. prosinca 1832. u kojem su opisani Vlašićevi koraci poduzeti po ovom pitanju i Dujićev odgovor od 20. siječnja 1833., gdje je iznesen detaljan pregled težnji Bosne Srebrene. Pitanje kolegija se, kako je rečeno u glavnom tekstu, provlačilo svih 60–ak godina djelovanja zaklade Josipa II. Bila su predlagana različita rješenja i lokacije od Zagreba i Rima, preko Požege do Senja, ali su svi planovi zapinjali na pitanju financija. Bosna Srebrna sama nije imala potrebna sredstva, a habsburška strana je u konačnici preferirala već uhodani sustav smještanja stipendista po različitim franjevačkim provincijama.

¹⁹ Usp. NAZ Pr. Ala. A. 474/1833. Pod spomenutom signaturom čuva se ukupno deset spisa različitog autorstva i datacije.

²⁰ Pašalić je i sam nekada bio stipendistom zaklade. Najprije je 1823. završio humaniora u Subotici, a zatim je do 1825. u Segedinu odslušao dvogodišnji studij filozofije. Teologiju je studirao po jednu godinu u Szombathelyu, Vácu i Gyöngyösu, a dovršio je 1829. u Pečuhu.

²¹ U Klanjec je 2. siječnja 1833. pismenu zahvalu za primanje klerika poslao i Dujić koji vezano uz njihovo financiranje spominje da će oni dobiti stipendiju od 200 forinti. Usp. NAZ Pr. Ala. A. 474/1833. Vjerojatno se nadao da će samom činjenicom što im je Bosna Srebrna našla smještaj uspjeti privoljeti odgovorne da klericima dodijele i novčanu pomoć, no to se tijekom njihova boravka u Klanjcu nije dogodilo.

²² Taj se opis nalazi u odgovoru upućenom Bosni Srebrnoj, datiranom 14. lipnja 1834. Usp. NAZ Pr. Ala. A. 293/1834.

da dotad mogu ostati u Klanjcu, kako je to Alagović i tražio u svom pismu od 21. kolovoza 1833. godine.²³

Taj sedmomjesečni boravak bosanskih klerika u Klanjcu posebno je zanimljiv zato što je riječ o najznačajnijem angažmanu Hrvatsko-kranjske provincije sv. Križa što se tiče njihova školovanja. Na području Ugarske (zajedno s Hrvatskom) u to doba djelovalo je ukupno šest franjevačkih provincija: sv. Ladislava, sv. Marije, Presvetog Spasitelja, sv. Ivana Kapistrana i sv. Križa, pri čemu se područje posljednje navedene prostiralo i u austrijskom dijelu Monarhije.²⁴ Prva provincija domaćin bila je ladislavska, a njoj su se uskoro priključile i kapistranska i marijanska. Od oko 1815. godine vrata bosanskim klericima otvorila je i Provincija Presvetog Spasitelja. Hrvatsko-kranjska provincija u cijelom je razdoblju, do ovdje opisanoga, sudjelovala prilično sporadično. Za neke se klerike zna da su boravili u njezinim samostanima u Kotarima kraj Samobora,²⁵ Karlovcu i Senju,²⁶ no ni u jednom od tih slučajeva ne može se nedvojbeno utvrditi je li bila riječ o boravku na školovanju ili su se pojedinci ondje zatekli na proputovanju bilo prema Bosni bilo iz Bosne. Razloge gotovo nepostojećeg angažmana te provincije vjerojatno treba potražiti u njezinoj nepovoljnoj materijalnoj situaciji, kao i u činjenici da su njezino područje i ustroj zbog prodora, pa zatim povlačenja Francuza u tom razdoblju doživjeli nekoliko uzastopnih promjena.²⁷

Cjelokupna Rubidova argumentacija u nastojanju da klerike što brže otpravi iz Klanjca kretala se u okvirima lošega gospodarskog položaja čije su posljedice, navodno, u najvećoj mjeri osjećali sami Bosanci. U tom kontekstu sačuvano je zanimljivo svjedočanstvo sa njihove strane. Jedan od četvorice, Skočibušić, bio je još tijekom boravka u Fojnici blizak prijatelj Boni Perišiću, također kleriku Bosne Srebrenice i stipendistu, koji se od 1831. do 1837. godine školovao u Pečuhu. Perišić, kojeg će subraća kasnije proglasiti »bosanskim Ciceronom«, upravo je tijekom svog boravka na školovanju vodio obimnu korespondenciju s velikim brojem osoba, s čim će nastaviti i nakon povratka u Bosnu. Među njegovim adresatima nalazi se velik broj imena uglavnom drugih franjevaca, ali i roditelji, ostali članovi rodbine, a kasnije čak i neki kolege sa školovanja mađarskih i njemačkih prezimena. Perišić je tu korespondenciju dobrim dijelom shvaćao kao svojevrsno vježbanje u latinskom jeziku, a na samom početku imao je nakanu sačuvati njezin cjelokupan obujam,

²³ Usp. NAZ Pr. Ala. A. 455/1833. Rubidovo pismo bilo je odgovor na Alagovićevu molbu da klerici ostanu još neko vrijeme u Klanjcu i da mu se o njima podnese izvještaj.

²⁴ Šesta provincija bila je ona sv. Stjepana, čiji se teritorij većim dijelom prostirao na prostoru Transilvanije tako da ona nije sudjelovala u primanju bosanskih klerika.

²⁵ Usp. NAZ NDS (OD) 1219/1788, gdje se među više spisa čuva i predstavka Kajetana Aukera, tada zagrebačkog gvardijana, upućena na Vrhovca u kojoj se predlaže da se bosanski klerik Toma Pravdić »partim propter continuum Sinistram valetudinem, partim ob ingenii hebetudinem« premjesti iz Zagreba u samostan sv. Leonarda u Kotarima.

²⁶ Usp. AHFPZ A-VIII-3a, 1806. – 21. X. Riječ je o dopisu Namjesničkog vijeća u kojem se poimence navode svršeni klerici za čiji je povratak Bosna Srebrenica tražila pomoć od Vijeća. Prema njemu proizlazi da su se Filip Letić, Jeronim Marojević i Marko Ivanović u tom trenutku nalazili u Senju, a Filip Baltić u Karlovcu.

²⁷ Još je Josip II. 1783. najprije samostane na području Hrvatske organizirao u zasebnu kustodiju, a potom je od njih 1785 nastala Hrvatsko-primorska provincija, dok je preostalo područje nastavilo djelovati kao zasebna provincija. Za okolnosti podjele, te dugotrajno nastojanje da se dvije novonastale provincije ponovno ujedinje, što će uspjeti tek 1810. nakon što se veći dio obiju nađe pod francuskom vlašću. Vidi: Franjo Emanuel HOŠKO, *Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*, Zagreb, 2000., str. 189–225.

očigledno imajući pred očima Cicerona kao uzor. Stoga nije neobično da postoji velik broj slučajeva u kojima je slao pisma i poticao druge da mu pošalju nekakav odgovor i kada nije postojala realna potreba za tim. Imajući, pak, u vidu da se u to doba u samoj Bosni Srebrenoj još uvijek često javljao nehajan odnos prema čuvanju pisane građe tog tipa,²⁸ Perišićeva korespondencija – iako ni izbliza ne doseže njegov literarni uzor – predstavlja dragocjen povijesni izvor u kojem se u određenoj mjeri zrcali svakodnevnica bosanskih klerika.²⁹

Kao blizak prijatelj Skočibušić se javlja osam puta kao adresat, odnosno kao pošiljatelj pisama, a jedno od njih je sastavio i tijekom boravka u Klanjcu. U njihovoj prepisci Perišić se koristi vrlo prisnim izrazima prijateljstva, ali najčešće zauzima pomalo patronizirajući stav starijeg i iskusnijeg klerika, obično dijeleći savjete i pouke. Iako se ovom prilikom valja usredotočiti na ona pisma na osnovi kojih se može zaključiti nešto o boravku Skočibušića i ostale trojice klerika u Klanjcu i kasnije, spomenuti se ton Perišićevih pisama ogleda u, kronološki gledano, drugome, koje je datirano 4. studenoga 1832.³⁰ U njemu Perišić opisuje kako mu je bilo teško kada je saznao da su Skočibušić i Krilić bili upućeni u Italiju na školovanje, ali da mu je laknulo kada je čuo da će ipak biti upućeni »na ove strane« čemu se jako nadao.³¹ Skočibušić mu je 23. prosinca iste godine odgovorio kratkim pismom kojim mu je potvrdio svoj dolazak u Monarhiju i to zanimljivom formulacijom: »samo mogu kazat dachiuse bärzo uputit tamo zashto namistilisu za petericze tamo u Shtirii, porad toga ochiu pochi«³². Naravno, nameće se pitanje tko bi bio peti klerik koji je trebao poći u Klanjec, odnosno, budući da se u svim ostalim izvorima redovito govori o četiri klerika, odakle Skočibušiću takav podatak? Analizom knjiga ređenja u obzir bi došlo nekoliko mogućih imena, ali vjerojatnije je da je Skočibušić prenio neka naklapanja koja su kolala među samim novacima, koji su, kako je vidljivo iz međusobne prepiske, očito bili jako zainteresirani hoće li na daljnji studij biti upućeni u Italiju ili Ugarsku. Na to ukazuje i sljedeće pismo, gdje su izrijekom spomenuta prezimena već navedene četvorice.

²⁸ O nebrizi brojnih franjevaca za tu vrstu pisane građe svjedoči Stjepan Ilija Verković: »Koliko je do sad slični dragoceni spomenika bošnjacima i drugima slavenima ne za drugo, već je jedino za to, uništeno, u razna vremena, što su se nalazili na takom stepenu prostačine i gluposti, na kakvom sam se nalazio ja kad sam se rastao s rečenim rečnikom – Nedića. Fr. Ilija Starčević polučavao je neprestano sijaset pisama od raznih važnih osoba iz Bosne i Magjarske, megju kojima sećam se da sam čitao nekoliko fr. Marijana Šunjića i kanonika Adalberta Bartakovića, štrigonskog ili kaločkog neznam točno, i kad bi se nakupilo do 100 I 200, zapovedao je meni i Nediću, da jih metnemo na gomilu u avliji i zapalimo. Za svako ono pismo, koje sam tada izgorio, dao bi sad po talir... sic transivit memoria istorica bosnensis gentis!« Citirano prema: Julijan JELENIĆ, *Pisma Stjepana I. Verkovića Josipu D. Božiću*, Zagreb, 1925., str. 12.

²⁹ Perišić je sam prepisao sva pisma iz razdoblja svog studija i ona se danas nalaze u Arhivu franjevačkog samostana u Fojnici (dalje: AFSF) I. »Fojnicensia«, Kutija 3, br. 10 *Zbirka pisama klerika Bone Perišića 1831. – 1835.* (dalje: *Zbirka pisama*). Čuvaju se u dva dijela. Prvi predstavlja uvezani svezak koji obuhvaća 91 pismo od kojih je Perišić autorom njih 53, dok su preostalih 38 odgovori koje je primio. Drugi dio predstavlja 40 neuvezanih prijepisa pisama koja sva potpisuje sam Perišić. Pisma iz prvog dijela vremenski spadaju u razdoblje 1831. – 1835., dok preostala datiraju u razdoblje 1836. – 1838. U samostanu u Fojnici se čuvaju i drugi primjeri njegove korespondencije, koja datira iz kasnijeg razdoblja njegova života.

³⁰ Usp. AFSF *Zbirka pisama*, str. 31.

³¹ Perišić očito nije bio upućen u pravi razlog povratka dvojice franjevaca. Naime, prilikom putovanja dogodila im se nesreća u kojoj je Krilić bio zbačen s konja pri čemu je zadobio teške ozljede. Perišić je u vrijeme svog boravka u Pečuhu bio ponešto i usamljen jer je tijekom duljeg boravka bio jedinim Bosancem smještenim ondje.

³² AFSF *Zbirka pisama*, str. 39.

Iako kudikamo kraće, ono je značajno jer otkriva točne datume putovanja, stoga ga se može citirati u cijelosti: »Na 28. Januara dogio u Zagreb, a na 29. otigio u Klanjatz. Brathe znate da ima godina dana odkadse skitam, a nisamse mogo namistiti, ama evo sada Bogu fala bash otigio i nechiu se vishe bash dizat tamam dabi, shto običaju rech, kamare moro mest. Drugo nishta neggoli pozdravlajuch ostajem. Pozdravljaju svi moji drugovi, tj. Kri-lich, Chenan i Philipovich, a ja svarhu sviju kako Bratta.«³³

Skočibušić se u svibnju ponovno javio Perišiću. Dok su se Rubidovi opisi boravka bosan-skih franjevaca ondje, kako je već istaknuto, kretali u okvirima materijalnih poteškoća, Skočibušić je iskazao veliko zadovoljstvo: »Bratte draghi! Menije bash lipo sad za sad u ovomu manastiru i po nauk i po tilo i po Dushu. Lectur, olli Professur nam dobar priko načina i bash Misnik naučan i ponizan. Josh odkad smo doshli nije on nas pokaro nego-limuje sve lipa besida uvik.«³⁴ Prije negoli kao Rubidovu prijetvornost ili želju da se što prije riješi Bosanaca, ove riječi treba tumačiti u kontekstu prilika koje su u pogledu odgoja mladića tijekom boravka u nekom od samostana vladale u Bosni. Iako je do Skočibušićeva vremena učinjeno mnogo toga da se neki negativni aspekti uklone, nepovoljna materijalna situacija vjerojatno je i dalje utjecala na to da kandidati, novaci, pa i sami klerici budu is-korištavani za fizičke poslove, kao i da magistri novaka često dulje vremena budu odsutni iz samostana.³⁵ Također, Skočibušićevo spominjanje metenja soba (v. citat iz prethodnog pisma) očigledna je aluzija na prilike koje su doživljavali klerici tijekom boravka u Italiji. Primjerice, Ilija Starčević u pismu upućenom Rafi Barišiću u rujnu 1834. godine spominje kako klerici »konobare, triemove metu i cumpagne oczima, dok Missu reknu«³⁶. Nema razloga sumnjati da je Skočibušić, kao i ostala trojica, bio vrlo zadovoljan boravkom u Klanjcu i uvjetima za koje je Rubido u isto vrijeme vjerovao da nisu najpovoljniji za smještaj.

3. Premještaj u Požegu i preuzimanje stipendiranja

Kako više nisu postojali uvjeti za boravak četvorice klerika u Klanjcu, Alagović se pobri-nuo da im nađe drugi smještaj i izbor je pao na Požegu. Da bi se izbjegli bilo kakvi pro-blemi materijalne prirode, preuzeo je troškove njihova uzdržavanja na sebe i dodijelio im stipendiju od 250 forinti po pojedincu, što je bilo značajno više u odnosu na ostale klerike, koji su iz zaklade Josipa II. u to doba primali po 150 forinti. Sudeći prema pismu požeškog gvardijana Dominika Kirchmayera od 19. rujna 1833. godine, on je obavijest o tome dobio 14. rujna. Iako nije bio sretan takvim razvojem situacije, ipak je izrazio spremnost da udo-volji biskupovu nalogu i prionuo je pripremama za prijam četvorice iz Klanjca. Alagović ih je 2. listopada uputio u Požegu da ondje nastave studij filozofije, dok je Kirchmayeru javio za određivanje gore spomenute svote. On je 19. listopada javio o njihovu prispijeću i karakteristikama: svi su bili dobrog zdravlja, a prema prvim dojmovima, nije im nedosta-

³³ *Isto*, str. 40.

³⁴ AFSF *Zbirka pisama*, str. 45–46.

³⁵ O tome opširnije u: S. DŽAJA, *Katolici u Bosni*, str. 136–139.

³⁶ Citirano prema: Julijan JELENIĆ, *Izvori za kulturnu povijest bosanskih franjevaca*, Sarajevo, 1913. str. 142–144.

jalo marljivosti.³⁷ Krajem godine četvorica klerika su se i sama javila Alagoviću, čestitajući mu Novu godinu i izražavajući mu duboku zahvalnost za preuzimanje skrbi nad njima.³⁸ Ostanak klerika u Klanjcu očito nije bio moguć ne zbog materijalnih pitanja, koja su Alagovićevim dodjeljivanjem stipendije bila riješena, nego zbog čimbenika vezanih uz samo školovanje. U Požegi se nalazila gimnazija koju su klerici mogli pohađati, a njezinu odabiru sigurno je pripomogla i već postojeća tradicija u vidu dugogodišnje prakse udomljavanja bosanskih stipendista.³⁹ Moguće je da su neku ulogu igrali i planovi da se Alagovićevim nastojanjem ondje smjesti i planirani kolegij. Samostan u Klanjcu, kao uostalom i cjelokupna provincija kojoj je pripadao, takvu praksu nisu imali.

Zanimljivo je da Bosna Srebrena uopće nije znala za taj premještaj sve do proljeća 1834. godine, kada se Alagoviću javio Dujić. Prema vlastitim riječima on je već ranije čuo za neke glasine da su klerici smješteni u Požegu, što mu je potvrđeno kada je primio šematizam Provincije sv. Ivana Kapistrana. Ono što zapravo privlači pažnju je provincijalova molba da Alagović produži njihovu stipendiju za još godinu dana, jer im Provincija nije uspjela isposlovati primanje u zakladu Josipa II. U Alagovićevo ime na to je pismo 14. lipnja 1834. godine odgovorio njegov tajnik i u njemu ukratko opisao kako je došlo do premještaja i potvrdio Alagovićevu nakanu da produži financijsko uzdržavanje klerika.⁴⁰

O uspjehu na školovanju i boravku u Požegi tijekom prve godine govori tabelarni izvještaj, koji je Kirchmayer poslao u Zagreb 17. srpnja 1834. godine.⁴¹ Prema ondje sadržanim podatcima u Požegi su se tad nalazila petorica bosanskih klerika: četvorica premještena iz Klanjca i Grgo Dragičević, kraljevski stipendist. Analizom rubrika o njihovu uspjehu vidljivo je da je najuspješniji među njima bio Krilić, ali su svi bili položili propisane predmete, dovršivši time studij filozofije.

Nastavila se i prepiska između Skočibušića i Perišića. Zbog slabe povezanosti između Klanjca i Pečuha došlo je do kašnjenja pisama, pa i nesporazuma, tako da je velik dio sadržaja iz tog razdoblja posvećen njihovu razrješavanju. Skočibušić je po dolasku u Požegu prvo pismo poslao 16. rujna 1833. godine.⁴² Sadržaj je uglavnom posvećen žaljenju kako već dugo nije primio nikakvih vijesti od Perišića i tek na kraju govori: »Ja jessam u Philosophii drughe godine ovdí u Poxeghi i jesmo od Biskupa zagrebačkoga placheni,

³⁷ Svi se spisi na osnovi kojih je rekonstruiran premještaj klerika iz Klanjca u Požegu (Kirchmayerovo pismo od 19. rujna, Alagovićevo pismo u Požegu od 2. listopada i pismo bosanskim klericima istog datuma, te Kirchmayerov izvještaj od 19. listopada) čuvaju u NAZ Pr. Ala. A. 474/1833. O Kirchmayeru više v. Franjo Emanuel HOŠKO, »Dominik Kirchmayer«, *Hrvatski franjevački biografski leksikon* (dalje: *HFBL*), (ur. Franjo Emanuel HOŠKO – Pejo ČOŠKOVIĆ – Vicko KAPITANOVIĆ), Zagreb, 2010., str. 294.

³⁸ Usp. NAZ Pr. Ala. A. 700/1833. Čestitka je sastavljena 18. prosinca, a u Zagreb je stigla 26. prosinca.

³⁹ Opći pregled može se naći u: Julije KEMPL, »Bosanski klerici u veličkom i požeškom franjevačkom samostanu svršetkom XVIII. i početkom XIX. stoljeća«, *Katolički list*, br. 15 (str. 174–176), br. 16 (str. 185–187) i br. 17 (str. 199–201) Zagreb, 1917. Autor se ne upušta u detaljnije analize okolnosti cjelokupnog procesa, niti nastoji pratiti školovanje pojedinih klerika prije ili nakon boravka u Požegi, nego se zadržava u okvirima sumarnog nabiranja njihovih imena i osnovnih vremenskih podataka o njihovu boravku. U posljednjem nastavku spominje i dolazak četvorice Alagovićevih stipendista, s tim da Čenana naziva »Čelan«.

⁴⁰ Dujićevo je pismo datirano 29. travnja, a u Zagreb je stiglo 4. lipnja. Odgovor mu je poslan 14. lipnja. Oba se čuvaju u NAZ Pr. Ala. A. 293/1834.

⁴¹ Popratno pismo se čuva u NAZ Pr. Ala. A. 363/1834. dok se izvješće u dva identična primjerka nalazi pod NAZ Pr. Ala. A. 474/1833.

⁴² Usp. AFSF *Zbirka pisama*, str. 56.

a ne od Consilia.« Toga se u svom odgovoru pisanom 25. ožujka 1834. godine dotaknuo i Perišić. Čestitao je na dobivanju stipendije, ali i postavio pitanje hoće li ona vrijediti samo za tu godinu ili će je Alagović produljiti do kraja studija.⁴³ Očigledno se računalo s njihovim uključivanjem među stipendiste iz zaklade tako da naslijede stipendije onih klerika koji su dovršili studij teologije, što bi za sobom povlačilo problem što s novom generacijom klerika. Doduše, na kraju školske godine 1833./1834. čak osmorica klerika trebala su dovršiti studij teologije,⁴⁴ ali je i u bosanskim samostanima stasala vrlo brojna generacija novaka, koje je po zavjetovanju trebalo opskrbiti stipendijama.⁴⁵ Skočibušić je iz Požege poslao četiri pisma. Treće datira iz travnja 1834. godine i u njemu se osvrnuo i na to pitanje tvrdnjom kako je Alagović obećao da će im produljiti stipendiju i primiti ih na studij teologije u Zagrebu, ali da on sam nije siguran hoće li se to obećanje i ostvariti.⁴⁶

4. Klerici u Zagrebu na studiju teologije

Da je to pitanje u tom trenutku bilo daleko od riješenoga, potvrđuje i pismo koje je Kirchmayer uputio Alagoviću 13. studenoga i u njemu opisao pripreme za premještaj klerika na studij teologije u Dunaföldvár.⁴⁷ Premda je Alagović to odobrio, a načelno se slagao i feldvarski gvardijan, do premještaja onamo nije došlo. Uostalom, usporedbom s tablicama rasporeda za tu školsku godinu (1834./1835.) može se vidjeti da se u Dunaföldváru tada nije nalazio studij teologije, koji je predstojao toj četvorici.⁴⁸ Sama činjenica da se razmišljalo o premještaju klerika onamo pruža snažne indicije da je privatno stipendiranje bilo promatrano kao privremena mjera, odnosno da je postojala namjera da se i ti klerici uvrste među one koji su primali stipendiju iz zaklade Josipa II. Planovi o premještaju klerika u Dunaföldvár naizgled se čine u suprotnosti s Alagovićevom odlukom iz lipnja o produljenju stipendiranja iz vlastitih sredstava. Vjerojatno nije bila riječ ni o kakvu obratu, nego nastojanju da se u što većoj mjeri sačuva već uhodana struktura stipendiranja. Želju zagrebačkog biskupa da pomogne Bosni Srebrenoj potvrđuje i činjenica da su klerici na kraju teologiju studirali u Zagrebu.

Boravak te četvorice u Zagrebu u prvom je redu poznat prema podatcima sadržanim u školskim izvješćima, dok su druge informacije rijetke. Primjerice, apostolski vikar u Bosni Rafael Barišić je 10. prosinca 1835. godine podijelio Filipoviću i Čenanu pravo primanja nižih redova i molio je »Antistitem« da to i učini. Kako biskup nije naveden imenom, očito je Barišić računao i s mogućnošću da klerici budu premješteni na područje neke

⁴³ Usp. AFSF *Zbirka pisama*, str. 57: »Sed ignoro utrum uno tandem anno futuro, nempe 1834° Vos Ille sustentabit ut postea in sequente anno possitis in locum absolutorum Theologorum Bosnensium submissi vel pro semper, nempe quodusque absolveritis coepentia studia?«

⁴⁴ Usp. AHFPZ A-VIII-3a, 1833. – 2. X. Riječ je o tablici rasporeda za šk. god. 1833./1834.

⁴⁵ Analiza tablice za sljedeću šk. god. 1834./35. pokazuje da je u Ugarsku došlo ukupno 10 klerika, 7 iz Fojnice i 3 iz Kreševa. Usp. AHFPZ A-VIII-3a, 1834. – 16. IX.

⁴⁶ Usp. AFSF *Zbirka pisama*, str. 71–72.

⁴⁷ Usp. NAZ Pr. Ala. A. 446/1834.

⁴⁸ Usp. AHFPZ A-VIII-3a, 1834. – 16. IX. Peti klerik iz Požege (Juričević) na studij teologije bio je raspoređen u Baju.

druge biskupije.⁴⁹ Korespondencija između Perišića i Skočibušića je u tom razdoblju ostala u okvirima samo jednog pisma, koje je iz Pečuha u Zagreb poslano 9. kolovoza 1835. godine.⁵⁰ Njegov je sadržaj također u najvećoj mjeri posvećen rješavanju nesporazuma nastalih neredovitim pristizanjem pisama te tako ne donosi nikakve podatke o Skočibušićevu dolasku u Zagreb, osim što ga potvrđuje kao Perišiću poznatu činjenicu.

Sva četvorica su se cijelo vrijeme studija teologije pokazivali prosječnim, ali marljivim studentima. Tijekom prve godine studija teologije (1834./1835.) uspješno su položili ispite iz hebrejskog jezika i egzegeze, biblijske arheologije i prevođenja Novoga zavjeta, osnova teologije i prvi dio dogmatske teologije.⁵¹ Uz njihova se imena nalazi zanimljiva omaška. Naime, u rubriku gdje se bilježila dijecezanska pripadnost ili neki drugi status studenata, klerici su upisani kao pripadnici Provincije sv. Ladislava, a što je potom ponovljeno i u završnoj rubrici na kraju samog izvješća (*Summa clericorum*), gdje su donoseni zbirni podatci o broju polaznika studija po godinama i pripadnosti. Nesumnjivo, riječ je o tome da su po uzoru na stariju praksu bili smješteni u franjevačkom samostanu na Kaptolu. Iduće akademske godine (1835./1836.) klerici su ponovili uspjeh položivši gradivo iz grčkog jezika i egzegeze, hermeneutike i uvoda u Novi zavjet te crkvene povijesti. S posljednje navedenim predmetom male poteškoće imao je Čenan, koji ga je položio tek nakon ponovljenog izlaska.⁵² Tom je prilikom navedena ispravna pripadnost Bosni Srebrenoj.

U prosincu 1836. godine Krilić i Skočibušić su podnijeli molbu da ih se dispencira od polazanja i polaganja više različitih predmeta sa studija teologije, a koju su između ostalog pravdali svojom dobi i nestašicom svećenika u njihovoj matičnoj provinciji. Zagrebački biskup je udovoljio Skočibušiću, dok je za Krilića odredio da mora polagati sve predmete kako je predviđeno, o čemu je pisao kanoniku Josipu Mihaliću (*Mihalicz*), koji je bio upraviteljem sjemeništa.⁵³ To potvrđuje i izvješće za akademsku godinu 1836./1837. Čenan i Filipović položili su kanonsko pravo i moralnu teologiju. Krilić nije pristupio ispiti- ma zbog bolesti, dok je Skočibušić također položio moralku, a umjesto kanonskog prava polagao je pastoralnu i dogmatsku teologiju, odnosno katehezu i pedagogiju.⁵⁴ Povodom Nove godine klerici su Alagoviću uputili dvije čestitke od kojih je jedna, pisana latinskim

⁴⁹ Usp. NAZ Prezidijal nadbiskupa Haulika (dalje: Prez. Haulik) 15/1838. Molba je u protokole (nad)biskupij- skog arhiva zavedena tek 11. siječnja 1838., pa se stoga čuva među prezidijalnim spisima biskupa Haulika, a ne Alagovića.

⁵⁰ Usp. AFSF *Zbirka pisama*, bez paginacije.

⁵¹ Usp. NAZ Spisi nadbiskupskog bogoslovnog sjemeništa, Školski spisi (kut. 150–151) (dalje: NBS Šk. sp.) 4, *Acta Litteraria Lycaei Eppiscopalis Zagrabienensis de Anno Scholastico 1834/5*.

⁵² Usp. NAZ NBS Šk. Sp. 4, *Acta Litteraria Lycaei Eppiscopalis Zagrabienensis de Anno Scholastico 1835/6*.

⁵³ Usp. NAZ Pr. Ala. A. 590/1836. Grafološkom analizom može se zaključiti da je Alagović prvo želio dobiti informacije iz Bosne Srebrene, kojoj bi bio spreman izaći u susret ukoliko bi provincijal javio da mu je taj dvojac potreban. U tom bi slučaju bili zaređeni i poslani kući. To je naknadno prekríženo i donesena je spomenuta odluka. Skočibušić je dobio dispencu zbog dobi, premda je bio svega godinu dana stariji od Krilića. Na nju je možda utjecalo i Mihalićevo izvješće kojim je izrazio sumnju u sposobnost dvojice klerika da tijekom jedne odslušaju gradivo dviju godina. Alagović je u isto vrijeme rješavao identičnu molbu još dvojice bogoslova, pripadnika Zagrebačke biskupije. Mihalić je o njima iznio vrlo pohvalne podatke, ali je napomenuo kako bi pravila ipak zahtijevala da studij odslušaju u redovitom trajanju, odnosno da bi ih se moglo dispencirati ponajprije na osnovi dobi. Kako je Skočibušić bio vršnjak s jednim od njih, time je i sam stekao pravo na to.

⁵⁴ NAZ NBS Šk. Sp. 4, *Acta Litteraria Lycaei Eppiscopalis Zagrabienensis de Anno Scholastico 1836/7*. Uz Skočibušićevo ime stoji opaska: »Ex dispensatione Ordinarii examen deposuit ex Theologia Pastoralis, Do-

jezikom, datirana 29. prosinca 1836., dok je druga sastavljena na hrvatskom 19. siječnja 1837. godine. Obje su vlastoručno potpisala sva četvorica klerika, koji su u latinskoj verziji uz svoja imena dopisali: »In tertium Annum Theologiae Auditores.«⁵⁵

Izvješće podneseno na kraju školske godine 1837./1838. sadrži samo jedno ime. Filipović je uspješno položio pastoralnu filozofiju, katehezu i pedagogiju te drugi dio dogmatike.⁵⁶ Ostala trojica su ranije napustila školovanje i vratila se u Bosnu, ali nije uvijek moguće precizno utvrditi vrijeme i okolnosti u kojima se to dogodilo.

Najviše detalja poznato je za Ivana Krilića. Neposredno uoči Alagovićeve smrti Krilić i ladislavski provincijal Eugen Rebić uputili su mu molbu da se kleriku zbog zdravstvenih razloga odobri povratak u Bosnu.⁵⁷ Krilić je još 1832. godine, prilikom putovanja u Italiju, kamo je prvotno bio određen za studij, u Dalmaciji pao s konja i zadobio teške povrede grudnog koša. Nakon dugotrajnog liječenja naizgled se oporavio, ali su ga nastavile pratiti posljedice te ozljede. Prema liječničkom nalazu tijekom posljednjih osam mjeseci Kriliću je bilo drastično narušeno zdravlje, a on je bio prikovan za krevet i onemogućen u studiju.⁵⁸ Kako mu nikakvo liječenje nije pomoglo (a i troškovi su bili prilično veliki) preporučeno mu je da neko vrijeme provede u Bosni u nadi da bi mu promjena klime mogla pomoći. Sve te navode potvrđivali su i liječnik, Rebić i Jalšovec. Duhovni stol mu je udovoljio molbi, ali nije poznat točan datum odlaska iz Zagreba. Vjerojatno se to dogodilo prije ispitnih rokova, budući da u izvještaju uz njegovo ime stoji opaska na osnovi koje je jasno kako je Krilić napustio daljnji studij. Za razliku od ostale trojice Alagovićevih stipendista, Krilić tijekom boravka u Zagrebu nije primio ni jedan od svećeničkih redova.⁵⁹ To je obavio u Đakovu, vjerojatno u rujnu 1837. godine jer je 4. listopada iste godine u crkvi franjevačkog samostana u Brodu služio svoju mladu misu.⁶⁰

O točnim datumima odlaska Anđela Skočibušića i Filipa Čenana može se samo nagađati, a jedinin su tragom knjige ređenika. U njima je ubilježeno kako je Skočibušić tijekom kolovoza 1836. godine primio potrebne redove: podđakonat (6. kolovoza), đakonat (10.

gomatica, item Cathechetica et Paedagogia – ex Jure Canonico dispensatus.« Zanimljiva je i nova zabuna u navođenju pripadnosti klerika jer je Čenan ubilježen kao kandidat Zagrebačke biskupije.

⁵⁵ Obje se, s mnoštvom drugih čestitaka različitih adresa, čuvaju pod NAZ Pr. Ala. A. 610/1836. Treba naglasiti da hrvatska čestitka nije prijevod latinske, premda su po sadržaju, dakako, vrlo slične.

⁵⁶ Usp. NAZ NBS Šk. Sp. 4, *Acta Litteraria Lycaei Eppiscopalis Zagrabienensis de Anno Scholastico 1837/8*.

⁵⁷ Usp. NAZ NDS (OD) 685/1837. Rebić i Krilić su molbu sastavili 15. ožujka, a kako je Alagović tri dana kasnije umro, ponovili su je 4. travnja na *Consistorium Vicariale*. Na taj se način pod navedenom signaturom čuvaju po dva primjerka Rebićeve molbe, one samog Krilića, zatim liječničke svjedodžbe i potvrda zagrebačkog gvardijana Augustina Jalšovca, jer je Krilić bio smješten u tamošnjem samostanu.

⁵⁸ To potvrđuje i izvješće za šk. god. 1836./37. gdje uz Krilićevo ime stoji: »Ob infirmitatem discessit.« Usp. bilj. 54.

⁵⁹ Zanimljivo je navesti kako je usprkos slabom zdravlju taj klerik doživio duboku starost, umrijevši u Fojnici 11. ožujka 1902., a od svih stipendista zaklade Josipa II. nadživio ga je jedino Grgo Martić. Njih dvojica su i jedini koji su umrli u 20. stoljeću.

⁶⁰ Usp. *Kronika Franjevačkog samostana u Brodu na Savi: Zapisnik ili Knjiga bilješki Samostana Presvetog Trojstva u Brodu u Slavoniji*, sv. III. (1834.–1878.) (prir. Josip BARBARIĆ; ur. Egidije Stjepan BIBER), Slavonski Brod, 1998., str. 67 gdje stoji: »Oca Ivana Krilića, svećenika Reda manje braće provincije Svetoga Križa Bosne Srebrene (...) zbog odsutnosti biskupa i apostolskog vikara (koji boravi u Rimu zbog svoga slučaja), tamošnji provincijalni ministar poslao je u Đakovo radi primanja svetih redova. Pošto ih je primio, na današnji je dan u našoj crkvi prinio prvu misnu žrtvu Bogu Svemogućemu.«

kolovoza) i prezbiterat (12. kolovoza).⁶¹ Uzevši u obzir ranije opisanu molbu za dispensiranjem od polaganja nekih predmeta, kao i podatke iz izvješća za akademsku godinu 1836./1837., koji sugeriraju kako je Skočibušić polagao gradivo završne, četvrte godine studija, jasno je kako je najkasnije u jesen 1837. godine dovršio studij i ispunio sve uvjete za povratak u Bosnu.

Što se tiče Čenana, o njemu se zna samo da je 20. ožujka 1836. godine u zagrebačkoj prvostolnici primio tonzuru i četiri niža reda.⁶² Imajući u vidu da su klerici spomenute redove obično dobivali ubrzo nakon polaganja vječnih zavjeta, najčešće uoči odlaska na školovanje preko granice, kao i da Čenan nije podnio nikakvu molbu koja bi sugerirala ubrzano dovršavanje školovanja, teško je reći kada su i jesu li se uopće pojavili takvi planovi i za njega. Valja napomenuti kako su u knjizi ređenika, očigledno uslijed Alagovićeve smrti, praznima ostale stranice 49 – 54, tako da za 1837. godinu nema podataka ni o zaređenim svećenicima Zagrebačke biskupije. Vjerojatno je postojala namjera da spomenuti podatci budu uneseni naknadno, pa nije isključeno da su se među njima nalazili i oni o bosanskim klericima, odnosno konkretno o Čenanu. On se zajedno s Filipovićem spominje u već citiranom dimisorijalu,⁶³ kojim je apostolski vikar Barišić dozvolio dvojici klerika primanje svih stupnjeva potrebnih za svećeničko ređenje, ali podatci u knjizi ređenika ukazuju na to da je Filipović posljednja tri primio sam i to u trenutku kada je Haulik naslijedio Alagovića na časti zagrebačkog biskupa.⁶⁴ Datum Čenanova povratka u Bosnu stoga se za sada mora ostaviti otvorenim, no sve upućuje da se to dogodilo prije 1838. godine.

Filipović je, dakle, bio jedini od te četvorice koji je redovito pohađao i završio studij teologije.⁶⁵ No, dok su se ostala trojica na ovaj ili onaj način požurila vratiti u matičnu provinciju, on je s time neko vrijeme otezaio. Nemajući nikakve podatke o njegovu boravištu ili razlozima zbog kojih nije stizao u Bosnu, tadašnji provincijal Bosne Srebrene Stjepan Marijanović obratio se 7. rujna 1839. godine biskupu Hauliku tražeći, između ostaloga, vijesti o Filipoviću. Na sjednici Duhovnog stola održanoj 11. listopada donesen je zaključak da se Marijanoviću odgovori kako je traženi klerik tijekom rujna boravio u Kostajnici odakle je do tog doba već trebao prijeći granicu.⁶⁶ Duhovni stol se tom prilikom odlučio o tome raspitati i kod kostajničkog župnika Franje Schindlera, koji je 20. listopada javio da se Filipović 17. rujna pridružio nekom turskom trgovcu u čijoj je pratnji kanio najprije otputovati u Banju Luku želeći posjetiti roditelje, nakon čega bi produžio u fojnički samostan.⁶⁷

⁶¹ Usp. NAZ III. *Protocolla varia, 9c Liber ordinatorum 1830. – 1870.*, str. 45–46. Na kraju novogodišnje čestitke upućene na hrvatskom Skočibušić se potpisao kao »Ot. Anđiel Skočibušić«, dok su ostali uza svoja imena i dalje imali atribuciju »Br.«, usp. bilj. 55.

⁶² Usp. NAZ III. *Protocolla varia, 9c Liber ordinatorum 1830. – 1870.*, str. 44.

⁶³ Usp. bilj. 49.

⁶⁴ Usp. NAZ III. *Protocolla varia, 9c Liber ordinatorum 1830. – 1870.*, str. 55–57. Filipović je podđakon, đakon i prezbiterat primio u razmacima od po dva dana u razdoblju 21. – 25. siječnja 1838. To objašnjava zbog čega je spomenuti dimisorijal unesen u protokole 11. siječnja 1838.

⁶⁵ Zanimljivo je spomenuti kako ga Perišić – iz nepoznatog razloga – u posljednjem pismu upućenom Skočibušiću ne spominje prilikom uobičajenih pozdrava na kraju, dok pozdravlja Krilića i »czärnog« Čenana. Usp. bilj. 50.

⁶⁶ Usp. NAZ NDS (OD) 1856/1839.

⁶⁷ Usp. NAZ NDS (OD) 1993/1839. gdje stoji: »primo Bajnolukam ad proprios Lares, visendi gratia suos Genitores, exinde ad Clastrum vicinissimum Vojniczam discessisse.« U knjizi novaka Filipoviću je kao mjesto

5. Slučaj Josipa Vrljića

Kada su četvorica stipendista prešla u Zagreb, biskup Alagović je na svoj trošak preuzeo uzdržavanje još jednog klerika. Riječ je o Josipu Vrljiću, koji je na školovanje stigao početkom školske godine 1834./1835, kada je upisao prvu godinu humaniora u Požeگی.⁶⁸ O njemu je Kirchmayer 12. ožujka 1835. godine poslao semestralno izvješće iz kojeg je proizlazilo da je po dolasku pokazao prilično manjkavo predznanje, pa je umjesto humaniora, pohađao četvrti razred gramatike. Usprkos negativnoj karakterizaciji (u rubrici »ingenium« stavljena je opaska »debile«!), Vrljić je postigao solidne ocjene, a i vladanje mu je ocijenjeno primjerenim. S druge strane, za jednog klerika nalazio se u relativno visokoj dobi – tada je imao već 25 godina.⁶⁹ Na kraju školske godine u Zagreb je stiglo još jedno izvješće o njemu, a u popratnom pismu Kirchmayer je zamolio da ga se dispencira od nekih predmeta prve godine humaniora kako bi mogao nastaviti sa svojim obrazovanjem u skladu s prvotnim nakanama KUNV-a.⁷⁰ Ono je Vrljića novim rasporedom od 25. kolovoza ostavilo u Požeگی i za školsku godinu 1835./1836., određivši mu pohađanje druge godine humaniora.⁷¹

Na kraju te godine dogodio se po Vrljića nepovoljan obrat jer je KUNV na sjednici 12. srpnja 1836. godine na osnovi izvješća kapistranskog provincijala zaključio da je prestar i da nije pokazao dovoljno sposobnosti koje bi jamčile da će uspješno savladavati gradivo viših razina. Stoga mu je stipendija ukinuta i određen povratak natrag u Bosnu o čemu je Duhovni stol obavijestio Kirchmayera.⁷² On se odlučio zauzeti za Vrljića i 8. kolovoza odgovorio je na spomenuti dopis, tvrdeći da je usprkos nepovoljnim karakteristikama svojih sposobnosti, koje se čak i nije moglo zanijekati, Vrljić ipak sve predmete uspješno položio tako da je donesena odluka nepravedna. Duhovni stol je uvažio te argumente te je Alagović i Vrljiću dodijelio stipendiju s kojom je on u Požeگی trebao nastaviti svoje školovanje.⁷³ Ipak, zalaganje zagrebačkog biskupa i požeškog gvardijana pokazalo se uzaludnim jer Vrljić nije dugo izdržao i pred kraj iduće školske godine psihički se slomio pa je 29. svibnja 1837. godine pokušao pobjeći iz Požege. Nije daleko odmakao i uskoro je uhićen i vraćen u požeški samostan. Kirchmayer mu je dao odrješenje od apostazije te je na njegovo navaljivanje pisao u Zagreb tražeći da mu se dopusti povratak u Bosnu, u čemu mu je i udovoljeno.⁷⁴

rođenja bilo upisano Jajce. Epitet »turski« u tom kontekstu vjerojatno valja čitati kao oznaku vjerske (muslimanske), a ne etničke pripadnosti.

⁶⁸ Usp. AHFP Zagreb A-VIII-3a, 1834. – 16. IX.

⁶⁹ Usp. NAZ NDS (OD) 530/1835.

⁷⁰ Usp. NAZ NDS (OD) 1319/1835. Tabela izvješće prosljedneno je u Budim, pa nije moguć uvid u njegove detalje. Kirchmayer ga je u Zagreb poslao 23. kolovoza, kamo je stiglo 11. rujna.

⁷¹ Usp. AHFPZ A-VIII-3a, 1835. – 25. VIII.

⁷² Usp. NAZ NDS (OD) 1308/1836. Int.

⁷³ Usp. NAZ NDS (OD) 1333/1836.

⁷⁴ Usp. NAZ NDS (OD) 1098/1837. Vrljić je kasnije nastavio sa školovanjem u Italiji. Njegov slučaj je spomenut i u: J. KEMPL, »Bosanski klerici«, str. 199. Autor je kao uzrok Vrljićeva odlaska u tako ranoj fazi školovanja naveo Alagovićevu smrt, čime je klerik ostao bez dobročinitelja koji bi mu financijski pomogao, očito nemajući uvida u dokumente koji su otkrivali pravu pozadinu naprasnog prekida boravka u Požeگی.

6. Ostali dobročinitelji – smjerovi budućih istraživanja

Proces privatnog stipendiranja Alagovićevom smrću nije prestao. Zahvaljujući podacima dostupnim u šematizmima franjevačkih provincija i njihovom usporedbom sa sadržajem tablica rasporeda, može se iznaći još imena klerika koji su stipendiju umjesto iz zaklade Josipa II. dobivali iz drugih izvora. S druge strane, ni za jednog od njih zasad nije moguće utvrditi ni približne okolnosti na koji su način ušli u krug privatnih stipendista. Iz primjera četvorice koja je studij teologije pohađala u Zagrebu, očito je kako su oni do Haulikova preuzimanja biskupske službe već ili dobili dozvolu za raniji povratak u Bosnu ili primakli studij vrlo blizu završetku. Drugim riječima, opravdano je pretpostaviti kako njihov status ni jednom nije bio doveden u pitanje, a da je Haulik s njime bio upoznat tek na načelnoj razini.

U takvim okolnostima može se iznijeti pretpostavka da se dodjeljivanje novih privatnih stipendija odvijalo nekom vrsti automatizma pri čemu kriteriji raspoređivanja klerika među kraljevske, odnosno privatne stipendiste možda uopće nisu bili ni na koji način usustavljeni. Zaklada je osiguravala sredstva za 32 klerika godišnje. Svake godine bi se na mjesto onih koji su dovršili studij teologije ili zbog nekoga drugog razloga (bolesti ili nediscipline) bili upućeni na povratak u Bosnu primao identičan broj novozavjetovanih klerika. Višak bi se pokrивao privatnim stipendijama. Za preciziranje modela kojima se to odvijalo trebalo bi istražiti na koji je način Bosna Srebrena dobivala mjesta i kvote za svoje klerike u Italiji, kao i pitanje u kojoj su mjeri i jesu li uopće te tri odrednice bile međusobno povezane, te koliko su ih njihovi akteri bili svjesni.

Povrh svega valja naglasiti kako je Zagrebačka biskupija možda pojedinačno bila najizdašnjim dobročiniteljem, ali nipošto nije bila jedinim. U privatnom stipendiranju sudjelevala su i druge crkvene institucije, pa i neki pojedinci s ugarskog prostora, pri čemu je Bosna Srebrena, u apsolutnim brojevima gledano, nailazila na veći odaziv sjeverno od Drave. Ponovno, uslijed trenutačnog stanja istraženosti, mogu se iznijeti samo neki načelni podatci. Stjepan Magócsy, provincijal Provincije Presvetog Spasitelja, 22. siječnja 1839. godine poslao je pismo bosanskom provincijalu Marijanoviću u kojemu poimence navodi sve bosanske klerike koji su tijekom te školske godine boravili u nekom od samostana te provincije. Pažnju posebno privlači činjenica da je glavnim predmetom Magócsyjeva pisma bilo upravo pitanje stipendija.⁷⁵ Prema prezentiranim podacima na području Provincije Presvetog Spasitelja tijekom školske godine 1838./1839. boravila su ukupno dvadesetorica klerika. Od njih su tek osmorica primali stipendiju iz zaklade Josipa II., dok su dvanaestorica bila uzdržavana sredstvima privatnih dobročinitelja, koji su tom prilikom i pobrojani. Sama provincija kojoj je Magócsy bio na čelu preuzela je uzdržavanje dvojice klerika, a isti je broj novčano podupirao i satmarski biskup. Po jednom kleriku stipendiju su davali pečuški i đakovački biskup, zatim cistercitski opat, kaločki nadbiskup te kaločki kanonik Vjenceslav (*Wenceslaus*) Thuguth. Ostali članovi kanoničkog zbora kaločke nadbiskupije zajednički su financirali još jednog klerika, a

⁷⁵ Pismo se nalazi u: Arhiv franjevačkog samostana u Kraljevoj Sutjeski (dalje: AFSKS), Spisi samostana i župe Kraljeva Sutjeska od 1711. do 1945. godine, Kut. 2, Svež. 5. g. 1839.

odvjetnik Ljudevit (*Ludovicus*) Spech, koji je i pribavio spomenute podatke, iz svojih je sredstava plaćao za još dvojicu klerika.⁷⁶

O preciznijem datiranju kada se koja od spomenutih instancija i u kakvim okolnostima odlučila na dodjeljivanje novaca, može se samo nagađati. Kako imena klerika nisu navedena abecednim redom, ni vremenskim slijedom njihova dolaska, mogla bi se u obzir uzeti pretpostavka kako njihov raspored odgovara onomu prema kojemu su kasnije navedeni njihovi dobročinitelji. Potvrde bi se potom mogle tražiti uvidom u njihov raspored i traženjem mogućih preklapanja u ona tri slučaja kada su po dvojica klerika imala isti izvor financiranja. Tako komparirani podatci daju sljedeću pretpostavku: Provincija Presvetog Spasitelja stipendirala je Bonu Marijanovića i Miju Gujića, satmarski biskup Hám Stjepana Dujića i Nikolu Franjića, a odvjetnik Spech Antu Musića i Juru Sladojevića. Njima bi se moglo pridodati i kaločke kanonike, koji su svi zajedno također financirali dvojicu Bosanaca, u ovom slučaju Augustina Momčinovića i Ambrozija Livajića.⁷⁷

Analizom njihovih boravišta tijekom školske godine 1838./1839. doći će se do sljedećih podataka: B. Marijanović i Gujić su tu godinu proveli u franjevačkom samostanu u Rožnavi.⁷⁸ Uzme li se u obzir da je riječ o lokaciji gdje je ukupno gledano boravio vrlo malen broj klerika, to podudaranje sugerira da je spomenuti dvojac uistinu primao svoju stipendiju od provincije na čijem su području i boravili. Sljedeća dvojica, Dujić i Franjić boravili su u samostanu u Gyöngyösu.⁷⁹ Ovom prilikom podudaranje lokacije treba uzeti s određenim oprezom jer je, suprotno od rožnjavskoga, taj samostan tijekom razdoblja u kojem je Provincija Presvetog Spasitelja bila uključena u proces školovanja bosanskih klerika ugostio vrlo velik broj klerika. Iste su godine ondje boravila još trojica klerika.

No, dok u navedenom slučaju podudaranje postoji, ono izostaje kada se usporedi školski kurikulum Musića i Sladojevića. Školovanje potonjeg, naime, nije poznato u razdoblju od 1838. od 1840. godine. Zna se pouzdano da ga je matična provincija poslala u Ugarsku 3. rujna 1838. s još nekolicinom klerika,⁸⁰ a već spomenuto Magócsyjevo pismo potvrđuje da je barem neko vrijeme proveo u Provinciji Presvetog Spasitelja. Problem je što točna lokacija nije poznata, kao ni okolnosti u kojima je u određenom trenutku napustio Ugarsku. Sljedeći put se njegovo ime spominje u tablici rasporeda za školsku godinu 1840./1841., ali na popisu redovitih stipendista kada je raspoređen za pohađanje druge godine studija filozofije u Baču, pri čemu je navedeno kako onamo dolazi »ex Patria«.⁸¹ Ni ovdje nije

⁷⁶ Thuguth i Spech su i jedine poimenično spomenute ličnosti. Imena premeta mogu se utvrditi na osnovi *Hierarchia Catholica Omnia*. U to je doba kaločkim nadbiskupom bio Peter Klobusiczky, a biskupske stolice u Đakovu i Szatmáru držali su Josip Kuković, odnosno János Hám. U trenutku kada je Magócsy sastavljao svoje pismo, pečuska je biskupija bila upražnjena jer je dotadašnji biskup Ignác Szepesy de Négyes u srpnju 1838. preminuo.

⁷⁷ Ostali klerici bi u takvo iznesenoj pretpostavci primali stipendije sa sljedećih adresa: Frano Ćurić od pečuškog, a Rafo Ćosić od đakovačkog biskupa, Franjo Ilijašević (*alias* Bojan) od cistercita i Ilija Katavić od kaločkog nadbiskupa.

⁷⁸ Usp. *Schematismus Almae Provinciae Sanctissimi Salvatoris in Hungaria Ordinis Minorum S. P. Francisci Strictioris Observantiae pro anno 1838/9.*, Vacii (Vác), 1839. (dalje: *Schem. PS 1838./39.*) str. 56.

⁷⁹ Usp. *Schematismus provinciae Salvatorianae 1838./39.* str. 12.

⁸⁰ Usp. Arhiv Franjevačke provincije Bosne Srebrene (dalje: AFPBS) *Missi ad Exteras Provincias pro Studiis et ab iis Regressi a tempore Ministeriatus Adm. Rndi Patris Andreae Kujuncich de Kreshevo seu ab Anno 1835.* (dalje: *Missi ad Exteras*) str. 9.

⁸¹ Usp. NAZ NDS (OD) 1611/1840. Int.

kraj zavrslama jer dolazi do kontradiktornih podataka u izvorima. Šematizam Provincije sv. Ivana Kapistrana za 1841. godinu potvrđuje raspored u Bač,⁸² ali onaj Provincije Presvetog Spasitelja, kao i tablica rasporeda za školsku godinu 1841./1842. sugeriraju da je Sladojević tu godinu proveo u Kremnici.⁸³

Musića je Bosna Srebrena, pak, zajedno s Livajićem i Momčinovićem, još u ožujku 1838. godine poslala u Suboticu u nadi da će dobiti stipendiju.⁸⁴ U šematizmu Provincije Presvetog Spasitelja za 1838./1839. godinu. Momčinović se spominje kao smješten u Szolnoku, gdje je polazio prvu godinu studija filozofije, dok su Musić i Livajić stanovali u samostanu u Subotici kao polaznici prvog humaniornog razreda.⁸⁵ Kako je vidljivo, i u ovom slučaju izostaje podudaranje sponzora i lokacije na kojoj su klerici bili smješteni, što ipak ne mora značiti da raspored nije odgovarao predloženome.

Osim identiteta pojedinaca i institucija koje su dodjeljivale privatne stipendije, nameće se pitanje vremenskog okvira, utvrđivanja početne točke i raspona trajanja. Iz Magócsyjevih riječi nije moguće zaključiti je li netko od navedenih (ili možda i svi) tom prilikom prvi put na sebe preuzeo privatno stipendiranje ili se već radilo o ustaljenoj praksi. U statistikama Bosne Srebrene privatno stipendiranje prvi put se izrijeком navodi vezano uz trojac: Musić, Livajić i Momčinović, uz jasnu opasku o nadi kako će klerici dobiti redovitu stipendiju iz zaklade, a i kasnije je, za grupu poslanu u rujnu 1839. godine samo navedeno kako će troškove njihova boravka snositi dijelom vladar, dijelom privatnici bez preciziranja imena.⁸⁶ Tek je za slanje posljednje ubilježene grupe u kolovozu 1840. godine napravljena jasna distinkcija između privatnih (trojica) i kraljevskih (šestorica) stipendista.⁸⁷ Ukoliko se provede usporedba imena iz spomenute statistike i tablica rasporeda, onda se može utvrditi da prva odstupanja nastaju za školsku godinu 1837./1838. U tablici rasporeda ubilježena su imena petorice klerika koji su te godine prvi put dobili stipendiju, ali u statistici Bosne Srebrene ukupno se nalazi osamnaest imena klerika poslanih u Ugarsku.⁸⁸ Dakle, čak trinaestorica klerika su dulje ili kraće razdoblje primala privatne stipendije, a od njih osmoricu godinu dana kasnije spominje i Magócsy. Slična odstupanja postoje i u kasnijim godinama, a za njihovu bi preciznu i potpunu analizu trebao zaseban prostor. Ono što se nameće kao neosporan zaključak je to da je s praksom privatnog stipendiranja prvi

⁸² Usp. *Schematismus Almae Provinciae S. Joannis a Capistrano Ordinis Minorum S. P. Francisci Regularis Observantiae ad Annum Christi MDCCCXXI*, Budae (Budim), 1841. (dalje: *Schem. PC, 1841.*) str. 18.

⁸³ Usp. AHFPZ A-VIII-3a, 1841. – 14. IX. i *Schematismus Almae Provinciae Sanctissimi Salvatoris in Hungaria Ordinis Minorum S. P. Francisci Stricteris Observantiae pro anno 1841.*, Agriae (Eger), 1841., (dalje: *Schem. PS, 1841.*) str. 20.

⁸⁴ Usp. AFPBS *Missi ad Exteras* str. 8. Uz njihova imena je stavljena opaska koja glasi: »ad Benefactorum rationem cum Spe Numerum Stipendiatorum Regium supplendi.«

⁸⁵ Usp. *Schem. PS, 1838./39.* str. 50 i 54.

⁸⁶ Usp. AFPBS *Missi ad Exteras* str. 8 i 10.

⁸⁷ *Isto.*

⁸⁸ Usp. AHFPZ A-VIII-3a, 1837. – 5. IX. (*Tabella translocatoria*) i AFPBS *Missi ad Exteras* str. 8. Taj broj potvrđuje i kroničar samostana u Brodu, bilježeći: »Iz Bosne je ove godine zbog studija stiglo 18 klerika, od kojih su mnoge prihvatili privatnici.« Cit. *Kronika Franjevačkog samostana u Brodu na Savi*, sv. III., str. 65. Bilješka je datirana na kraju mjeseca rujna 1837. Uslijed epidemija koje su krajem 18. i početkom 19. st. u nekoliko navrata poharale Bosnu, klerici su prilikom dolaska morali provesti neko vrijeme u brodskoj karanteni. Nakon njezina napuštanja odlazili bi u brodski samostan odakle bi bili upućivani na svoja odredišta sukladno tablicama rasporeda. Okolnost da je kroničaru bilo poznato da će neki od njih primiti privatne stipendije upućuje na zaključak da je i to bilo unaprijed određeno, a ti su podatci također prosljeđeni u Brod.

započeo zagrebački biskup Alagović pune četiri godine prije negoli će ono postati uobičajenom praksom. Zasad nije moguće utvrditi je li njegov postupak poslužio kao primjer i inspiracija ostalim crkvenim institucijama spomenutim u Magócsyjevom pismu, odnosno je li se sam Alagović zalagao za širenje spomenute prakse. Kao posebno pitanje nameće se ono o vremenskom trajanju stipendija. Na primjeru prve četvorice klerika vidljivo je kako ih je Alagović – s izuzetkom sedam mjeseci provedenih u Klanjcu – financirao tijekom cijelog razdoblja njihova školovanja.

ponovno, na osnovi dostupnih podataka, u slučaju klerika koje kao privatne stipendiste navodi Magócsy primjetna je promjena u njihovu statusu. Šestorica (Čurić, Dujjić, Franjić, Gujić, Katavić i Čosić) se ni jednom ne spominju u tablicama rasporeda, što je jasan pokazatelj kako su i oni cijelo vrijeme školovanja uživali pravo na stipendiju. Njima bi se, barem prema postojanosti statusa privatnog stipendista, mogao dodati i Ilijašević, ali uz veoma važnu ogradu kako je najkasnije 1839. godine zbog nediscipline bio izbačen sa studija, pa je naknadno poslan u Italiju.⁸⁹ Odstupanja su, dakle, prisutna kod preostale petorice pri čemu je Sladojevićev slučaj opisan već ranije u tekstu. Tri se imena, pak, od školske godine 1840./1841. spominju u tablicama rasporeda, što je jasan dokaz primanja među kraljevske stipendiste.⁹⁰ Na određene nedostatke u koordinaciji između nadležnih institucija ukazuje opaska uz njihovo prethodno boravište prema kojemu su Livajić i Musić u Dunaföldvár, tj. Ugarsku tek tada došli iz Bosne, premda šematizam Provincije Presvetog Spasitelja nedvojbeno potvrđuje njihov boravak u Subotici. U istoj se tablici spominje i Momčinović s identičnom neupućenošću u njegov raniji boravak u Szolnoku. S druge strane, B. Marijanović je imao obrnut put jer je na studij bio primljen još 1832. godine kao kraljevski stipendist,⁹¹ što je i ostao do 1837. godine, kada je u Egeru upisao prvu godinu studija teologije.⁹² Nakon toga je postao privatnim stipendistom, ali kao i mnogo toga drugoga nije moguće utvrditi u kakvim okolnostima i na čiju inicijativu. U svakom slučaju i nepotpuna slika pokazuje kako je riječ o slojevitom procesu u kojemu su bile moguće promjene statusa u oba pravca.

Kompletna se slika o privatnim stipendistima može dobiti tek nakon detaljne analize kojom bi se utvrdili sva njihova imena, načini i okolnosti u kojima su dobivali takav tip stipendije, razdoblje u kojem su na taj način bili uzdržavani te napokon kompletan popis dobročinitelja.

7. Biskup Haulik i nastavak prakse

Na ovom se mjestu nužno nameće pitanje biskupa Haulika, odnosno načina i opsega na koji je on nastavio s tom praksom. U slučaju Alagovićevih stipendista dostupni izvori nude mogućnost djelomičnog utvrđivanja na koji je način participirala i bosanska strana, a zahvaljujući prepisci između Skočibušića i Perišića donekle je poznata i svakodnevnica četvorice klerika. U njihovim školskim biografijama neodgovornim ostaje pitanje kada su

⁸⁹ Usp. AFPBS *Missi ad Exteras* str. 10.

⁹⁰ Usp. NAZ NDS (OD) 1611/1840. Int.

⁹¹ Usp. NAZ NDS (OD) 687/1832. Int.

⁹² Usp. AHFPZ A-VIII-3a, 1837. – 5. IX.

i u kakvim okolnostima dovršavali studij teologije, odnosno napuštali Zagreb. Kad je riječ o Haulikovim stipendistima, dosadašnji raspoloživi izvori dozvoljavaju samo sumarne zaključke o njihovom broju te pregled njihova uspjeha na nastavi.

Naime, u samim prezidijalnim spisima biskupa Haulika građa vezana uz to pitanje uvelike zaostaje za količinom dostupnom u onom biskupa Alagovića. Glavnim izvorima tako postaju s jedne strane šematizmi Provincije sv. Ladislava, čija se posebna vrijednost nalazi u tome što njihovi autori čine jasnu razliku između kraljevskih i privatnih stipendista, a s druge izvješća o nastavnom (akademsom) uspjehu, koja se čuvaju u Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu. Pritom izvješća nadopunjavaju praznine uslijed nedostupnosti šematizama za razdoblje prije 1839. i nakon 1847., kao i godišta 1842. i 1843. godine.⁹³

Kronološki gledano prvi dostupan trag o Haulikovu sudjelovanju u privatnom stipendiranju predstavlja pismo bosanskog provincijala Stjepana Marijanovića sastavljeno 15. srpnja 1838. godine. U njemu se Marijanović zahvaljuje Hauliku na odluci – koju je, kako sam provincijal piše, donio na vlastitu inicijativu – da stipendira četvoricu klerika.⁹⁴ Pritom se ne spominje ni jedno ime, nego samo brojka četiri, pa iz samog sadržaja nije razvidno predstavlja li ono zahvalu za dobročinstvo koje je učinio Alagović ili za neku zasad nepoznatu odluku Haulika da primi četvoricu novih klerika. Ništa konkretno se ne može saznati ni iz pisma koje je 29. srpnja iste godine zagrebačkom biskupu poslao apostolski vikar Rafo Barišić.⁹⁵ Apostolski se vikar također zahvalio »pro benigno=gratisa alumnorum hujus missionis, suis expensis educandorum, susceptione«, ali se u ostatku pisma obrušio na svoje protivnike iz redova Bosne Srebrene, nastojeći očigledno od Haulika dobiti podršku za sebe i svoje stavove u sukobu koji je u to vrijeme već bio u punom zamahu. Zbog svega navedenog pitanje identiteta klerika kojima je Haulik odlučio dodijeliti novčanu pomoć ostaju neodgovorenima. Naime, prvi dokumentirani navod konkretnih imena spominje samo dvojicu stipendista: Iliju Verkovića i Stjepana Nedića, a datira iz 1839. godine.⁹⁶ Uz njihova imena nedvosmisleno stoji: »Alumni Bosnenses – Stipendiati Excellentissimi, Illustrissimi ac Reverendissimi D[omi]ni GEORGII HAVLIK, Episcopi Zagrabienensis«, a tada su pohađali drugu godinu studija filozofije. Za Verkovića se zna da je na školovanje bio poslan još ujesen 1837. godine, nakon Alagovićeve smrti, ali prije Haulikova izbora i konsekracije, a njegovo se ime ni jednom ne spominje u tablicama rasporeda, tako da nije poznato kada je i kako ušao na popis privatnih stipendista.⁹⁷ Nedić

⁹³ Prilikom istraživanja autor je do spomenutih šematizama pokušao doći u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, Metropolitanskoj knjižnici Zagrebačke nadbiskupije, Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu i Arhivu Franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda.

⁹⁴ Usp. NAZ Prez. Haulik 438/1838. gdje stoji: »Hocque eo magis Tibi Praesul Optime! laudi, et gloriae cedit, quod nullius precibus, sed unice Religionis Catholicae conservandae innato studio motus, stipendium pro quatuor alumnis gratiose resolvere dignatus sis.«

⁹⁵ Usp. NAZ Prez. Haulik 447/1838.

⁹⁶ Usp. *Schematismus Almae Provinciae S. Ladislai Regis Ordinis Minorum S. P. Francisci Seraphici regularis observantiae ad Annum Jesu Christi MDCCCXXXIX, Zagabriae*, Typis Francisci Suppan, Caes. R. Privil. Typography ac Bibliopolae (dalje: *Schem. PL, 1839.*), str. 9.

⁹⁷ Usp. AFPBS *Missi ad Exteras* str. 8. Verkovićevo cjelokupni životni put prikazan je u: Ljubiša DOKLESTIĆ, *Stjepan Verković. Život i djelo (1821. – 1894.)*, Zagreb, 2007., a školovanje se obrađuje na str. 23–28, gdje autor donosi podatke o odslušanim predmetima i uspjehu te neka njegova kasnija sjećanja na boravak u Zagrebu. Verković je dogurao do četvrte godine studija teologije, ali je uslijed susreta s idejama Ljudevita Gaja, s kojim se i osobno upoznao, odlučio napustiti svećenički poziv, pa nije polagao ispite s posljednje godine. U

je na školovanje došao zajedno s Verkovićem, ali ga je već u travnju 1839. godine morao prekinuti zbog zdravstvenih poteškoća i vratiti se u Bosnu.⁹⁸

Iduće godine uz Verkovića, sada studenta prve godine studija teologije, u zagrebačkom samostanu borave još trojica stipendista biskupa Haulika: Josip Kalfić, Filip Kuna i Stjepan Glavadanović, svi polaznici prve godine studija teologije.⁹⁹ Uoči njihova odlaska na put, provincijal Marijanović im se obratio pismom u kojemu ih je, između ostalog, podsjetio da duguju posebnu zahvalnost Hauliku kao meceni, a pritom se spomenuo i Alagovića kao začetnika privatnog stipendiranja.¹⁰⁰ Time je broj klerika napokon dosegao više puta spominjanih četiri, ali, s obzirom na to da se ukupno spominje pet imena, nije moguće točno utvrditi koji su klerici izvorno trebali postati privatnim stipendistima.

Sudbine te trojice klerika se do određene vremenske točke preklapaju, ali imaju sasvim različite ishode. Kuna se u Zagrebu zadržao sve do 1845. godine i ondje je, cijelo vrijeme uživajući Haulikovu stipendiju, dovršio studij teologije. Kalfić se posljednji put kao student spominje u izvješću za akademsku godinu 1842./1843., kada je trebao dovršiti drugu godinu studija teologije, u čemu ga je spriječila bolest.¹⁰¹ Obolivši od tuberkuloze, u skladu s uobičajenom praksom onoga vremena, bio je udaljen iz samostana. Nepoznato je kada se vratio u rodni kraj gdje je 3. studenoga 1843. godine umro u dobi od 24 godine. Slučaj Glavadanovića je još zanimljiviji. Njegovo se ime spominje u šematizmima dviju provincija, one sv. Ladislava i Presvetog Spasitelja, za istu 1841. godinu, pri čemu ga prvi smješta u Zagreb,¹⁰² a drugi u Kremnicu¹⁰³. Kako se njegovo ime kasnije redovito nalazi među studentima negdje na području Provincije Presvetog Spasitelja, nije isključeno da je ondje polazio već i drugu godinu studija filozofije. Tablice rasporeda ga ne spominju, što znači da je zadržao status privatnog stipendista. O uzrocima napuštanja Zagreba, kao

dogovoru s Gajem i Albertom Nugentom u proljeće 1843. otputovao je na tajnu misiju po sjevernoj Albaniji, Kosovu, Crnoj Gori, Hercegovini i Bosni da bi se u studenome iste godine vratio u Zagreb. O tajnosti misije svjedoči i opaska koja se nalazi u posljednjem izvješću koje spominje Verkovićevo ime, a prema kojoj je bio »curandae valetudinis causa domum dismissus« cit. NAZ NBS Šk. Sp. 5, *Relatio De Clero Juniore in Lyceo Episcopali Zagrabienisi pro Anno Scholastico 1842/3*. Detalji njegova putovanja nalaze se u: Lj. DOKLE-STIĆ, *Stjepan Verković*, str. 29–30.

⁹⁸ Usp. NAZ NDS (OD) 761/1839. gdje se nalazi odluka Duhovnog stola kojom se Nediću dozvoljava povratak kući. Taj se klerik vratio u Ugarsku 1840., ponovno kao privatni stipendist Provincije Presvetog Spasitelja u čijem je samostanu u Jászberényu tijekom jedne akademske godine odslušao gradivo iz moralne, dogmatske i pastoralne teologije, stekavši na taj način sve potrebne uvjete za svećeničko ređenje. Usp. *Schem. PS, 1841.* str. 39.

⁹⁹ Usp. *Schematismus Almae Provinciae Divi Ladislai Regis Ordinis Minorum S. P. Francisci Seraphici regularis observantiae ad Annum Jesu Christi MDCCCXL*, Varasini, Typis Jos. De Platzer, C. R. priv. Typographi (dalje: *Schem. PL, 1840.*), str. 9.

¹⁰⁰ Usp. AHFPZ A-VIII-3a, 1839. – 7. IX. »Cumque in his Alumnis suscipiendis, et probe educandis, exceptis aliis bene multis, et longe munificentissimis ex utroque statu Benefactoribus maxime emineat Excellentissimi Praesulis Almae Diaecesis Zagrabienensis Dni Georgii Haulik, qui incomparabilis Antistitis, jamque feliciter astris, ut pie credimus illati Alexandri Allagovich insignem Liberalitatem imitatus, quatuor nostrates alumnos de suis alendos, ac de necessariis studiis providendos, solo Religionis salvificae conservandae zelo ductus, benigne suscipere decrevit«

¹⁰¹ Usp. NAZ NBS Šk. Sp. 5, *Relatio De Clero Juniore in Lyceo Episcopali Zagrabienisi pro Anno Scholastico 1842/3*. Izvješće pogrešno navodi njegovu dob kao da ima 19 godina.

¹⁰² Usp. *Schematismus Almae Provinciae Divi Ladislai Regis Ordinis Minorum S. P. Francisci Seraphici regularis observantiae ad Annum Jesu Christi MDCCCXLI*, Varasini, Typis Jos. De Platzer, C. R. priv. Typographi (dalje: *Schem. PL, 1841.*), str. 9.

¹⁰³ Usp. *Schem. PS, 1841.* str. 20.

i o tome je li ga, što je malo vjerojatno, nastavio uzdržavati Haulik ili neka druga crkvena institucija, zasad se može samo nagađati.

Kuna je, kao i Kalfić prije negoli je obolio, bio solidnim studentom. Tijekom svake godine studija iz svih je predmeta ostvarivao ocjenu prvog reda. Na prvoj je godini položio grčki i egzegezu, biblijsku hermeneutiku, uvod u Novi zavjet i crkvenu povijest.¹⁰⁴ Tada je s jednakim uspjehom nastavu polazio i Kalfić. Sljedeće godine na red su došli ispiti iz hebrejskog jezika, biblijske arheologije, uvoda u Stari zavjet i dogmatske teologije.¹⁰⁵ Kalfić je prije odlaska uspio privatno polagati ispite iz hebrejskog i dogmatike, također ostvarivši uspjeh prvog reda. Na trećoj godini teologije Kuna je ostao jedinim klerikom iz Bosne savladavši gradivo iz pastoralne teologije, kateheze i pedagogije, odnosno dogmatike i polemičke teologije.¹⁰⁶ Napokon, posljednji predmeti koje je polagao bili su kanonsko pravo i moralna teologija na kojima je, kako je već rečeno, ostvario prvi red.¹⁰⁷ Dovršivši studij ujesen 1845. godine, Kuna se još neko vrijeme zadržao u Zagrebu, iščekujući primanje svećeničkog reda. Suprotno uvriježenoj praksi, u Bosni nije dobio ni prvu tonzuru, ni četiri niža reda pa je to obavio 21. prosinca 1845. godine.¹⁰⁸ Potom je u siječnju (4., 18. i 25.) primio preostala tri reda nakon čega je najkasnije u proljeće otputovao u matičnu provinciju.¹⁰⁹

Posljednja dvojica klerika koji se spominju kao privatni stipendisti bili su Lovro Androšević i Ivan Vucić, prvi put navedeni u šematizmu Provincije sv. Ladislava za godinu 1845., iako spomenutu godinu treba uzeti s određenim oprezom.¹¹⁰ Do kraja školske godine 1845./1846. odslušali su obje godine studija filozofije. U svojim pokušajima da do kraja školovanje klerika u Habsburškoj Monarhiji apostolski vikar Barišić je u lipnju 1845. godine poduzeo u konačnici neuspješan pokušaj da Androševića i Vucića prebaci u Anconu.¹¹¹ Iako konkretni detalji nisu poznati, opravdano je pretpostaviti da je ulogu u tome igrao i status te dvojice kao privatnih, a ne kraljevskih stipendista.

¹⁰⁴ Usp. NAZ NBS Šk. Sp. 5, *Acta Litteraria Lycaei Eppiscopalis Zagrabienis de Anno Scholastico 1841/42.*

¹⁰⁵ Usp. NAZ NBS Šk. Sp. 5, *Relatio De Clero Juniore in Lyceo Episcopali Zagrabienis pro Anno Scholastico 1842/3.*

¹⁰⁶ Usp. NAZ NBS Šk. Sp. 5, *Relatio De Clero Juniore in Lyceo Episcopali Zagrabienis pro Anno Scholastico 1843/4.*

¹⁰⁷ Usp. NAZ NBS Šk. Sp. 5, *Relatio De Clero Juniore in Lyceo Episcopali Zagrabienis pro Anno Scholastico 1844/5.*

¹⁰⁸ Usp. NAZ III. Protocolla varia, 9c *Liber ordinatorum 1830. – 1870.*, str. 101.

¹⁰⁹ Usp. NAZ III. Protocolla varia, 9c *Liber ordinatorum 1830. – 1870.*, str. 102. Kuna i kraljevski stipendist Stjepan Marković ml. su i posljednja dvojica bosanskih klerika čije je svećeničko ređenje ubilježeno u protokole Zagrebačke biskupije.

¹¹⁰ Usp. *Schematismus Almae Provinciae Divi Ladislai Regis Ordinis Minorum S. P. Francisci Seraphici Regularis Observantiae ad Annum Jesu Christi MDCCCXLV*, Varasđini, Typis Jos. de Platzer, C. R. priv. Typographi (dalje: *Schem. PL, 1845.*), str. 9. Vucić je položio vječne zavjete još 1840., a Androšević 1842. pa nije bilo nikakvih prepreka da ih se na školovanje ne pošalje već tada, makar u Italiju. S druge strane, nije nemoguće da se njihov dolazak zakomplicirao, pa prema tome i otegao uslijed događaja povezanih s Barišićevom aferom. Uslijed nedostupnosti šematizama za 1842. i 1843. godinu njihov se raniji dolazak zasad ne može ni opovrgnuti ni potvrditi. U prilog tomu da se možda dogodio govore podatci o zavjetovanjima, a na mogućnost da su doista došli tek ujesen 1844. ukazuje činjenica da su, iako različitog trajanja redovničkog staža, zajedno pohađali prvu godinu studija filozofije.

¹¹¹ Sadržaj dokumenata poznat je samo na osnovi regesta. Usp. NAZ Katalog br. 143 (1845.) str. 10, gdje stoji: »Ill[ustri]ss[i]mus Barišić Raphael Ep[isco]pus in Bosnia duos alumnos Joannem Vucić & Laurent. Androšević (sic!) Anconam pro continuandis studiis inviari petit.« U katalozima se nalaze regesti još nekoliko dokumenata vezanih uz to pitanje koji sugeriraju da je Barišić u svojim nakanama uživao podršku Propagande,

Nije poznato je li Androšević uspio makar započeti studij teologije. Taj je klerik pripadao relativno brojnoj grupi bosanskih stipendista koji su tijekom boravka u Ugarskoj oboljeli od tuberkuloze i umro je u Zagrebu 27. travnja 1847. godine. Vucić je, pak, uspješno polazio i taj studij i 1847. godine dovršio prvu godinu, kada je položio hebrejski jezik i egzegezu, biblijsku arheologiju, uvod u Stari zavjet i dogmatsku teologiju.¹¹² Iz većine predmeta je, kao i njegovi dosad spominjani sunarodnjaci, ostvario uspjeh prvog reda, ali je u ukupnom poretku ulazio među bolje ocijenjene studente, a također je iz uvoda u Stari zavjet bio ocijenjen kao »eminens«. Svoje sposobnosti i marljivost dokazao je i sljedeće akademske godine 1847./1848., kada je paralelno slušao gradivo druge i treće godine studija teologije pri čemu je zadržao više nego solidan uspjeh po uzoru na prethodnu godinu.¹¹³ Iduće godine 1848./1849. ponovno se navodi kao student treće godine pri čemu je položio kanonsko pravo i moralnu teologiju.¹¹⁴ Budući da je prethodnih godina odslušao gradivo pastoralne i dogmatske teologije, koje je uz moralnu bilo smatrano minimumom potrebnim bosanskim klericima, vjerojatno je nakon toga i on bio upućen kući. Osim ocjena, ništa drugo nije poznato iz razdoblja njegova studija teologije. Njegova imena nema u knjizi ređenika, a ne spominje ga ni posljednji dostupni šematizam Provincije sv. Ladislava za 1847. godinu tako da se otvara i pitanje je li u tom razdoblju uopće stanovao u franjevačkom samostanu na Kaptolu ili negdje drugdje. U trenutačnom stanju istraženosti on je u tom razdoblju bio ne samo posljednji privatni nego posljednji bosanski stipendist uopće prije negoli je bosansko-srijemski biskup Josip Juraj Strossmayer 1853. godine otvorio vrata bogoslovije u Đakovu za prijam i školovanje klerika Bosne Srebrene.¹¹⁵

Zaključak

Sudjelovanje trojice zagrebačkih biskupa u procesu stipendiranja bosanskih klerika obuhvaćalo je više aspekata. Maksimilijan Vrhovac bio je osoba čijim je neumornim zalaga-

a svoj je stav iznio i Androšević. Nažalost, nije sačuvan ni jedan od spomenutih izvora tako da je nemoguće dati konkretnije podatke o tomu kako se odvijao cijeli pokušaj. Prekid stipendiranja klerika, kao i Barišićeva uloga u svemu tome predstavljaju zaseban istraživački problem. Ukratko, premda se ne mogu utvrditi njezini točni razmjeri, od 20-ih i 30-ih godina 19. st. primjetna je polarizacija bosanskih franjevaca na »Ugre« – obrazovane negdje u Monarhiji i »Talijane« – klerike koji su školovanje dovršili negdje na Apeninskom poluotoku. Iako su »Ugri« postupno bivali sve brojniji, »Talijani« su dugo vremena zadržali većinu u upravnim tijelima Bosne Srebrene. To raslojavanje je do izražaja došlo osobito prilikom Barišićeve afere, kada je apostolski vikar svoju podršku najvećim dijelom crpio iz redova »Talijana« kojima je i sam pripadao. Jedinu značajniju grupu »Ugara« koja ga je podržavala predstavljali su franjevci porijeklom iz Hercegovine koji su u tome bili više motivirani željom da im se omogući podizanje novog samostana na Širokom Brijegu. Kada je nakon 1844. došlo do odcjepljivanja hercegovačkih franjevaca u samostalnu kustodiju (formalno priznatu od 1852.), među Hercegovcima koji su ostali članovima Bosne Srebrene, samo jedan nije pripadao »Ugrima.« O kontekstu u kojemu je došlo do prekida ukupnog procesa stipendiranja, kao i Barišićevoj ulozi u svemu tome opširnije u: R. BARIŠIĆ, *Školovanje klerika*, str. 217–248.

¹¹² Usp. NAZ NBS Šk. Sp. 6 *Relatio De Clero Juniore in Lyceo Episcopali Zagradiensi pro Anno Scholastico 1846/7.*

¹¹³ Usp. NAZ NBS Šk. Sp. 6 *Relatio De Clero Juniore in Lyceo Episcopali Zagradiensi pro Anno Scholastico 1847/8.*

¹¹⁴ Usp. NAZ NBS Šk. Sp. 6 *Relatio De Clero Juniore in Lyceo Episcopali Zagradiensi pro Anno Scholastico 1848/9.*

¹¹⁵ O tome više u: Marko KARAMATIĆ, »Biskup Strossmayer i školovanje bosanskih klerika u Đakovu (1853. –1876.)«, *Diacovensia*, god. 3, br. 1, Đakovo, 1995., str. 201–209.

njem spomenuti proces bio usustavljen i postavljen na održive osnove, dok su se njegovi nasljednici Aleksandar Alagović i Juraj Haulik u većoj mjeri angažirali kao financijski mecene određenog broja klerika koji nisu mogli dobiti stipendije iz zaklade Josipa II. Za Bosnu Srebrnu ta je pomoć bila dragocjena. Dok su franjevačke provincije na ugarsko-hrvatskom prostoru u prvoj polovici 19. stoljeća još uvijek osjećale posljedice jozefinističke politike usmjerene prema ograničavanju redovništva pa su susljedno tomu prolazile demografske poteškoće, Bosna Srebrna je nakon krize na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće na tom polju doživljavala opći procvat koji je svoj vrhunac dosegao upravo 30-ih godina. Budući da bi svako povećavanje broja klerika za sobom povlačilo smanjivanje ionako skromnih sredstava godišnjih iznosa stipendija, do toga je moglo doći samo privatnom inicijativom neke crkvene institucije ili pojedinca sa strane. Biskup Alagović je među prvima, ako ne i prvi, pokazao spremnost na takvo što.

Pojedinosti u pogledu datuma i konkretnih koraka pritom ostaju nepoznatima, pa tako i je li Filip Pašalić, bosanski franjevac koji je ujesen 1832. godine boravio u Zagrebu upravo pokušavajući naći prostor za dodatno primanje svoje mlade subraće, uopće stupio u kontakt s Alagovićem i zbog čega već onda nije došlo do stipendiranja. Tako su četvorica klerika zaobilaznim putem, nakon sedmomjesečnog boravka u Klanjcu, na vlastitu inicijativu uspjeli doprijeti do zagrebačkog biskupa, koji je napokon riješio njihov status omogućivši im dovršetak studija filozofije u Požegi, a potom i produživši stipendiju kako bi bez pritiska neizvjesnosti mogli studirati i teologiju u Zagrebu. Promotri li se slika na širem ugarsko-hrvatskom području, uočljivo je kako je Alagović bio prvim i pojedinačno najizdašnijim financijerom, ali da su njegov primjer vrlo brzo slijedili i drugi pojedinci i institucije pri čemu je velik broj klerika bio smješten u samostane Provincije Presvetog Spasitelja na sjeveru Ugarske. Iako kratkotrajan i u konačnici s naprasnim krajem, slučaj Josipa Vrljića, petog Alagovićeve stipendista, ukazuje na biskupovu spremnost da svoje financijsko podupiranje i proširi. Nesumnjivo su na njegov pozitivan stav prema bosanskim klericima utjecali i kontakti s njihovom matičnom provincijom pri čemu je bio upućen u raskorak između njezinih materijalnih mogućnosti i ljudskih potencijala. Ne treba smetnuti s uma da je Alagović bio voljan poduprijeti i ostvarivanje takvog pothvata kakvo je bilo otvaranje zasebnog kolegija za klerike Bosne Srebrene, nudeći u tu svrhu zgradu bivšeg isusovačkog samostana u Požegi.

Nedostatak izvora ponovno onemogućava sticanje uvida u pojedinosti načina na koji je biskup Haulik nastavio tu praksu koja mu je, s obzirom na prethodnu crkvenu karijeru, vjerojatno bila manje poznatom negoli njegovu prethodniku. Poznata su imena sedmorice bosanskih klerika kojima je Haulik osiguravao stipendije, ali je u toj grupi bilo prisutno i veće osipanje. Tako su zabilježena dva smrtna slučaja, jedno napuštanje svećeničkog i redovničkog poziva, a dvojica su se klerika na stipendiji zadržala relativno kratko. Tek se školovanje Filipa Kune, kasnijeg autora jedne latinske gramatike, i Ivana Vucića mogu smatrati dobitima koje je Bosna Srebrna stekla zahvaljujući Haulikovu dobročinstvu.

Navedeno na neki način zrcali burne okolnosti u kojima su Alagoviće i Haulikovi stipendisti provodili svoje školovanje. Bosnu Srebrnu su potresali događaji Barišićeve afere u kojima je upravo mjesto školovanja pojedinih franjevaca imalo izrazito snažnu, premda ne i isključivu, ulogu prilikom opredjeljivanja na pristaše i protivnike apostolskoga vikara. U

isto vrijeme, tridesete i četrdesete godine 19. stoljeća su razdoblje pojave i snažnog odjeka ideja ilirskog pokreta, čije je središte bilo upravo u Zagrebu, gdje su, kao direktna posljedica toga što su stipendije dobivali od dvojice spomenutih biskupa, boravili i bosanski klerici. Oba ta događaja nesumnjivo su imala utjecaja na sudbine privatnih stipendista. To nedvojbeno potvrđuje zaokret u životnom odabiru Stjepana Ilije Verkovića, koji ga je kasnije odveo do Makedonije i Rusije, ali i još nedovoljno razjašnjeni pokušaji apostolskog vikara Barišića da Vucića i Androševića premjesti iz Zagreba u Ankonu. Ipak, potpuni doseg spomenutih povijesnih događaja tek treba biti sagledan u široj slici povijesti Bosne Srebrene.

Premda se ne može govoriti da je Alagovićeva i Haulikova financijska pomoć bosanskim studentima imala nekakav presudan utjecaj na ukupan razvoj Bosne Srebrene, ipak ih se može promotriti u kontekstu nastavka održavanja dobrih veza između Zagrebačke biskupije i bosanskih franjevaca, koje je uspostavio još Maksimilijan Vrhovac. Kao njihova suprotnost moraju se komparirati često u najmanju ruku hladni odnosi koje su prema svojoj franjevačkoj subraći iz Bosne gradile provincije s ugarsko-hrvatskog prostora (uz iznimku Provincije Presvetog Spasitelja), što predstavlja zaseban istraživački problem. Uz spomenutu iznimku, one se ne nalaze na popisu preostalih financijskih podupiratelja, a kada dođe do zabrane i prestanka daljnjeg stipendiranja sredinom 40-ih godina, Bosna Srebrna će 1853. godine na pomoć i razumijevanje ponovno naići od strane dijecezanske, a ne redovničke hijerarhije, premda će se težište prebaciti u Đakovo umjesto Zagreba. Kako je konfesionalizam još uvijek imao vrlo veliku ulogu u duhovnom i kulturalnom životu Bosne Srebrene i bosanskohercegovačkih katolika onoga vremena uopće, veze s različitim crkvenim hijerarhijama imaju svoje značenje i u povijesnom promatranju procesa integriranja bosanskohercegovačkih katolika u modernu hrvatsku naciju.

Summary

BISHOPS OF ZAGREB AS BENEFACTORS OF THE CLERICS FROM BOSNIA

During the last decades of the Foundation, that was founded by Joseph II in 1785 with a intention to finance education of the clerics from Bosnia, two bishops of Zagreb – Aleksandar Alagović and Juraj Haulik – provided additional scholarships for the education of Franciscans from Bosnia. Author of the article provides reconstruction of events during the time of bishop Alagović that led to this practice of providing additional scholarships. Moreover, author delivers a list of beneficiaries, with short biographic information about each cleric who received this scholarship. Finally, the entire research topic is placed within a broader context regarding the functions of the abovementioned Foundation, which raises new questions and opens a niche for the future research.

KEY WORDS: *Aleksandar Alagović, Juraj Haulik, Province of Bosnia Argentina, education of clerics, Bishopric of Zagreb.*